

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski studij: Povijest – filozofija

Vedran Režić

Car Karlo V. Habsburški (1500. – 1558.)

Diplomski rad

Mentor: doc. dr. sc. Dubravka Božić Bogović

Osijek, 2012.

SAŽETAK

U diplomskom radu ću se posvetiti liku i djelu cara Karla V. Habsburškog, od rođenja 1500. godine do smrti 1558. godine. Car Karlo V. spada u najznačajnije ličnosti svjetske povijesti, zahvaljujući svojoj vladavini, bogatoj društvenim, političkim i vjerskim procesima. Spomenuto razdoblje vrlo je značajno jer je upravo to razdoblje koje je napravilo krajnji odmak od „mračnog srednjeg vijeka“ prema nedogmatskom, slobodnom modernom dobu. Iako su nacionalne historiografije, svaka posebno unutar svog područja definirale stanovitim događajem spomenuti odmak (kao što npr. u hrvatskoj povijesti dolazak Habsburgovaca na vlast označava kraj srednjeg vijeka), u općoj povijesti svijeta on je poistovjećen sa sljedećim pojavama: otkrićem Amerike, pojavom reformacije te humanizmom i renesansom. Karlova veličina se ogleda u tome što je on, što izravno što neizravno, sudjelovao u sva tri procesa, kao što su i oni istodobno imali utjecaj na njega i njegovu politiku. Karlo je tijekom cijelog svog života bio zauzet borbom protiv svih oblika modernosti, koji su ga zatekli, jer je imao viziju sebe kao srednjovjekovnog cara na čelu univerzalne monarhije ujedinjene u kršćanstvu. Njegova golema država, za koju se govorilo da u njoj sunce nikad ne zalazi, a koja se prostirala nad velikim dijelom Europe i novootkrivenim američkim područjima, pokazala se na kraju bremenom, s kojim se Karlo nije znao nositi. Karlovu veličinu mnogi uspoređuju s onom njegova imenjaka, Karla Velikog ili s veličinom Napoleona.

KLJUČNE RIJEČI: car Karlo V., humanizam, renesansa, talijanski ratovi, reformacija, protureformacija, kolonizacija.

SADRŽAJ

1. UVOD	5
2. TEMELJI MODERNOG SVIJETA	6
3. MAKSIMILIJANOVO NASLIJEĐE	10
3.1. CARSKA POLITIKA HABSBURGOVACA	11
3.2. REFORMA CARSTVA	14
4. CAR KARLO V. HABSBURŠKI (1500. – 1558.)	17
4.1. ŽIVOT KARLA DO DOLASKA NA PRIJESTOLJE	17
4.2. IZBOR KARLA ZA CARA	19
4.3. TALIJANSKI RATOVI	23
4.3.1. PRVI I DRUGI TALIJANSKI RAT	23
4.3.2. TREĆI TALIJANSKI RAT (1521. – 1526.)	25
4.3.3. PLJAČKA RIMA, FIRENTINSKA REPUBLIKA I KRUNIDBA KARLA V.	26
4.3.4. ČETVRTI TALIJANSKI RAT (1536. – 1538.)	30
4.3.5. PETI TALIJANSKI RAT (1542. – 1546.)	31
4.3.6. ŠESTI TALIJANSKI RAT (1551. – 1559.)	32
4.4. PROTESTANTSKA REFORMACIJA	36
4.4.1. STANJE U CRKVI DO REFORMACIJE	36
4.4.2. MARTIN LUTHER	38
4.4.3. SABOR U WORMSU	40
4.4.4. POBUNA VITEZOVA I SELJAČKI RAT	42
4.4.5. POTVRDA REFORMACIJE AUGSBURŠKIM VJERSKIM MIROM	45
4.5. KATOLIČKA OBNOVA ILI PROTUREFORMACIJA	48

4.6. ŠPANJOLSKO KOLONIJALNO CARSTVO -----	52
4.7. ABDIKACIJA I SMRT CARA KARLA V. -----	56
4.8. CAR KARLO V. I HRVATI-----	58
5. ZAKLJUČAK -----	60
6. POPIS LITERATURE -----	61
7. PRILOZI-----	62

1.UVOD

Ovaj diplomski rad posvećen je liku i djelu cara Karla V. Habsburškog (1500.-1558.). Budući da je život, kao i vladavina cara Karla V. uvijek djelomično obrađena, ovisno o aspektu koji se promatra ili istražuje, cilj ovoga diplomskog rada je upravo zbog toga pružiti što je moguće cjelovitiji prikaz njegovog života.

Diplomski rad se sastoji od sedam poglavlja, od kojih se neka dijele na više manjih potpoglavlja, kako bi pružila sažetiji i pregledniji uvid u sadržaj kojim se poglavlje bavi. Svako poglavlje kao smisljena cjelina ima kraći uvod na početku te zaključnu napomenu na kraju. Prvo poglavlje, kao uvodno poglavlje, opisuje zadatak diplomskog rada i daje kratak pregled razrade po poglavljima. U drugom poglavlju, definiranjem pojmova humanizma i renesanse, objašnjava se vremenski kontekst unutar kojeg se odvija tema diplomskog rada. Treće poglavlje je posvećeno Habsburgovcima, carskoj dinastiji kojoj je pripadao Karlo. U prvom potpoglavlju prikazat ću povijest obitelji Habsburg, započevši pregled s prvim Habsburgovcem izabranim za cara, a zaključno s Karlovim prethodnikom, carom Maksimilijanom, dok će se drugo potpoglavlje baviti Maksimilijanovim pokušajem reforme carstva u svrhu sređivanja i jačanja državnopravnog poretka. Četvrto poglavlje, kao glavno poglavlje, je ujedno tema samog diplomskog rada. Podijeljeno je na više potpoglavlja, odnosno zasebnih cjelina, kako bi se jasno prikazala slika svih društvenih, političkih, vjerskih procesa u kojima je sudjelovao car Karlo. Prvo potpoglavlje opisuje Karlov život od rođenja do dolaska na prijestolje, a sam čin izbora za cara je tema sljedećeg potpoglavlja. Treće potpoglavlje, koje se bavi talijanskim ratovima, prvo daje kratak uvod u povijest sukoba pregledom prva dva rata, u kojima nije sudjelovao car Karlo V., dok su preostala četiri rata opisana svaki posebno, s jednim manjim međupoglavljem u kojem je prikazana pljačka Rima, slom Firentinske republike i čin krunidbe Karla za cara. Sljedeće potpoglavlje posvećeno reformatorskom pokretu, kao i prethodno o talijanskim ratovima, podijeljeno je na više manjih cjelina. Prvo se ukratko objašnjava stanje u crkvi do reformacije, zatim uloga Martina Luthera u pokretu, a nakon toga se opisuje važnost odluka Wormskog sabora, te pobune vitezova i seljaka. Zadnja cjelina je posvećena razvoju reformacije, njezinom širenju i potvrdi Augsburškim mirom. Peto potpoglavlje se bavi katoličkom obnovom, odnosno protureformacijom, kao odgovorom na protestantski pokret. U šestom potpoglavlju se prikazuje pregled španjolske kolonizacije Amerike, kao izravne posljedice geografskih otkrića. Sljedeće potpoglavlje opisuje čin abdikacije cara Karla V., te na kraju i njegovu smrt. Zadnje potpoglavlje je posvećeno odnosu, tj. vezama između Karla i Hrvata. Peto poglavlje je zaključak, šesto popis

literature na osnovu koje je napisan diplomski rad, a posljednje, sedmo poglavlje, je popis priloga.

Svrha rada je na osnovu dostupne literature napraviti sažet, ali ujedno i temeljit prikaz života cara Karla V., koji bi mogao poslužiti za daljnja istraživanja.

2. TEMELJI MODERNOG SVIJETA

Odmah na početku moram napomenuti da iako je tema rada isključivo jedna povijesna ličnost, car Karlo V. Habsburški (1500. – 1558.), odnosno njegova uloga i značaj u prvoj polovici 16. stoljeća europske povijesti, nužno je napraviti kraći uvod u spomenuto razdoblje, te prikazati glavne sudionike i pojave, te njihova obilježja i međusobne odnose koji se istodobno pojavljuju i međusobno nadopunjuju. Prvenstveno tu mislim na razdoblje humanizma i renesanse, pojavu reformacije i otkriće Amerike. Otkriće Amerike ovdje spominjem isključivo u kontekstu španjolske kolonizacije samog kontinenta, kao posljedice velikih geografskih otkrića, koje se odvijalo za života cara Karla V. U ovom poglavlju reformacija i otkriće Amerike isključivo će biti spomenuti u kontekstu temelja modernog svijeta, jer će kasnije u radu biti posebno obrađeni, a veća pažnja će biti posvećena pojavi humanizma i renesanse, čije pojmove ću podrobnije analizirati.

Pojam humanizam je prvi kao natuknicu upotrijebio Georg Voigt u svojoj knjizi *Oživljavanje klasične starine ili prvo stoljeće humanizma*. Od tada se on nerazdvojno povezuje s filološkim zanimanjem od 14. do 16. stoljeća za antiku.¹ Prevladava mišljenje da je temeljna tema humanizma sadržana prije svega u razradi novog ideala ljudske formacije usmjerenog na stvaranje „dovršenog pojedinca“ i u uvjerenju da taj cilj može biti postignut samo putem studija „humanae litterae“. Odnosno, nasljedovanjem velikih književnih, filozofskih i umjetničkih primjera dviju klasičnih civilizacija. Humanizam svoje temelje ima u Italiji u kasnom 14. stoljeću i u prvim desetljećima 15. stoljeća. Zatim se brzo proširio na sve zemlje južne i srednje Europe, sve do Ugarske, Poljske i slavenskih zemalja pod Habsburškom vlašću, čineći temelj obrazovnog „programa“ koji je postojao i u 17. stoljeću ili čak sve do početka „razdoblja prosvjetiteljstva“.²

Svakako je toj situaciji ponajviše pridonio razvoj sveučilišnog života kao i širenje tiskarskog umijeća, dvije međusobno povezane pojave, koje svoj procvat duguju razvoju gradskog života. U

¹ Jochen Bleicken, *Povijest svijeta* II.dio, Marjan tisak, Split, 2005., str. 433.

² *Povijest 8. Humanizam i renesansa, doba otkrića*, Jutarnji list, Zagreb, 2008., str. 17.-19.

gradovima je građanski stalež bio glavni nosilac kulture i poticatelj humanističke učenosti. U tom razdoblju otvaraju se mnogobrojna sveučilišta: Collegium poetarium u Beču 1501. godine, College de France u Parizu 1530. godine, dok postojeća sveučilišta kao ono u Oxfordu i Bologni doživljavaju novi procvat, a obnovljena je i znamenita Platonova akademija u Firenci 1445. godine. Ti sveučilišni gradovi su financirali osnivanje tiskara i na taj način omogućili širenje humanističkih ideja, te bržu korespondenciju između različitih humanističkih krugova (Erazmo Roterdamski – Martin Luther). Najočitiji primjer takvog razvoja je reformacija, pokret duboko ukorijenjen u humanističku ideju na osnovu koje je trebala biti izvršena reforma Crkve, a koji svoj brzi uspon duguje razvoju tiskarstva.

Humaniste se u spomenutom kontekstu smatralo osobama koje se bave „humanae litterae“ ili „studia humanitatis“. Iako različitih naziva, oba pojma imaju isti sadržaj objedinjem u pojmu „trivium“. Pod triviumom su se podrazumijevala tri predmeta: gramatika, retorika i dijalektika, na osnovu čijih se metoda izvršavala filološka analiza antičkih tekstova. Prilikom same analize antičkih djela humanisti se nisu držali striktno sterilne filologije. Već se u antici nazire da studij jezika, posebice izučavanje retorike, ujedno razvija i moralne vrline čovjeka. Humanisti su optimistički pripisivali takvu čudorednu moć čitavom skupu „studia humanitatis“.³ Humanizam kao takav nije bio čisto kopiranje svog antičkog uzora, već je otišao korak dalje. Nastojao je na osnovu novih metoda doći do spoznaja koje bi mogao primijeniti na tada suvremenog čovjeka. Proučavanje klasičnih tekstova potiče rađanje umjetničkih i književnih izraza velike originalnosti. Razmatranje o Platonovim i Aristotelovim djelima dovodi uskoro do filozofskih ideja koje više ne prihvaćaju puki kriterij autoriteta. Poznavanje najvažnijih djela antičke znanosti potiče izravniji odnos s prirodom i povratak eksperimentima, a za razmišljanje o primjerima i prošlim povijestima, nudi ključ za interpretaciju aktualnih događaja te kriza i revolucija država.⁴

Takav razvoj je omogućio humanistima da istražuju bitne ljudske aspekte samog čovjeka, što je ujedno značilo i sam odmak od dogmatske skolastike. Humanizam je u središte stavio čovjeka, pojedinca, njegove interese i sreću, te na taj način oduzeo prvenstvo teističkom gledištu u čijem je središtu bio Bog. Time je srušena višestoljetna tradicija koja je svaki aspekt ljudskog djelovanja i izražavanja podjarmljivala crkvenom učenju, te je sukladno tome izvršena podjela na humanističke i teološke discipline. Upravo ovaj humanistički obrat (koji je u srži bio znanstveni i obrazovni pokret) je omogućio pojedincu da bude dio tog kulturnog uzleta koji od

³ *Povijest svijeta* II.dio , str. 433.-434.

⁴ *Povijest 8. Humanizam i renesansa, doba otkrića*, str. 42.

tada nije bio rezerviran samo za istaknute pripadnike višeg staleža, koji su splotom okolnosti našli svoje mjesto pod suncem.

Nasuprot humanizmu, riječ „renesansa“ (izvedena od latinskog „renascentia“, tako često upotrebljavana od strane humanističkih autora 15. stoljeća, odakle kasnije nastaje francuski termin „renaissance“ koji prelazi u druge glavne europske jezike) bilježi početak svoje primjene oko sredine 19. stoljeća. Tada je taj pojam, isprva korišten prije svega za označavanje precizno određenog povijesnog razdoblja u umjetnosti i književnosti, počeo označavati razdoblje povijesti Italije i Europe, iz čega su se također izvodile specifične značajke.⁵ Pojam renesanse je prvi definirao Jules Michelet 1855. godine u svome djelu *Povijest Francuske*. Kada je Michelet taj pojam primijenio na 16. stoljeće nazvavši ga stoljećem renesanse, kojim je započelo doba „otkrivanja čovjeka i svijeta“, a Jacob Burchardt preuzeo tu njegovu izreku u svojoj epohalnoj knjizi *Kultura renesanse u Italiji* (1860.), vjerovalo se da je nađena formula koja tumači nastanak modernog mišljenja.⁶

Talijanski pojam „renascentia“ označava obnovu, preporod, a njegova francuska inačica „renaissance“, koju je uveo prirodoslovac Pierre Belon 1553. godine, postaje oznaka za ponovno rođenje, odnosno novi uspon kulture. Govorilo se o ljudskom duhu „probuđenom“ iz dugog sna, slavilo se „uskrsnuće“ nakon tisuću godina bešćutna zaborava.⁷ Za Friedricha Englesa bio je to „najveći progresivni preobražaj koji je čovječanstvo do tada doživjelo, doba kojemu su bili potrebni divovi i koje je stvaralo divove, divove misaone snage, strasti i karaktera, svestranosti i učenosti“.⁸ Njemački humanist Ulrich von Hutten, koji je imao značajnu ulogu u društvenom životu Njemačke u prva dva desetljeća 16. stoljeća, duh vremena u kojem je živio sabrao je u poznatoj izreci „*O tempora, o saeculum, iuvat vivere: O vremena, o svijete, lijepo je živjeti*“. Friedrich Nietzsche u tom razdoblju vidi događaj koji je „*krio u sebi sve pozitivne snage kojima dugujemo modernu kulturu: oslobađanje misli, prezir prema autoritetu, pobjedu kulture nad opskurnošću primitivnog, zanos prema znanosti i znanstvenoj povijesti ljudi, oslobađanje pojedinca, žudnju za istinom i averziju prema izvanjskom i samom efektu*“.⁹

Pojava renesanse u Italiji nije bila slučajan splet okolnosti. Ona se prvo pojavila u urbanim središtima sjeverne i srednje Italije, u gradovima poput Firence, Milana, Siene, Rima, Mantove, odakle se proširila na područje srednje, zapadne i sjeverne Europe. Upravo ti talijanski gradovi su uživali u ekonomskom blagostanju, koje je svoju podlogu imalo u razvijenoj trgovini i

⁵ Isto, str. 19.

⁶ *Povijest svijeta* II.dio, str. 433.

⁷ *Povijest 8. Humanizam i renesansa, doba otkrića*, str. 19.

⁸ *Povijest svijeta* II.dio, str. 433.

⁹ *Povijest 8. Humanizam i renesansa, doba otkrića*, str. 19.-21.

bankarstvu. Spomenute djelatnosti mogu svoj uspon zahvaliti geografskom položaju Italije, kao središnjem prostoru preko kojeg je tekla duhovno-materijalna razmjena između istoka i zapada. Isti ti gradovi njegovali su visoki stupanj političke samostalnosti, koji je omogućio razvoj samosvjesne građanske klase. Ova dva čimbenika su međusobno utjecala na pojavu istaknutih obitelji (npr. Medici u Firenci) koje su preuzele ulogu mecena umjetnosti. Bogatstvo antičke baštine podrazumijevalo je kontinuitet kulturne tradicije. Svi ovi čimbenici uzajamno su utjecali na široki razvoj znanosti i umjetnosti, razvoj koji će dovesti do mišljenja da dolazi bolje vrijeme koje će možda nadmašiti ono staro.¹⁰

Za kraj ovog poglavlja napraviti ću mali osvrt na međusobni odnos humanizma i renesanse. Kronološke okvire humanizma i renesanse je zaista teško precizno definirati jer su oni usko povezani. Postoji mišljenje da su to dva bitno različita razdoblja u povijesti čovječanstva, svaki sa svojim obilježjima, te njemu suprotno mišljenje da su to dva međusobno povezana pokreta koji su jedan na drugog uzajamno utjecali. Stoga prvi stav možemo shvatiti, kao da je najprije došao trenutak afirmacije čovjeka putem književnosti, a potom osvajanje prirode pomoću znanosti i njena prikazivanja u umjetnosti.¹¹ Prema tome „afirmacija čovjeka putem književnosti“ ili humanizam obilježava razdoblje od početka 14. stoljeća zaključno s 15. stoljećem, dok bi „osvajanje prirode pomoću znanosti i njena prikaza u umjetnosti“ ili renesansa obilježavalo period 16. i 17. stoljeća. Ovo mišljenje je oprečno samom sebi. Kao što sam ranije spomenuo, obrazovni program humanizma proširio se i u 17. stoljeću, neki tvrde čak i do početka prosvjetiteljstva, što znači da se preklapa s renesansom, od koje se, prema tom stavu, bitno razlikuje. Nemoguće je humanizam suprotstaviti renesansi, s razlogom postoji „i“ između oba pojma. Drugi stav ne pravi razliku između humanizma i renesanse, ni sadržajno ni kronološki, već dovodi do poimanja renesanse kao kulturno-duhovnog pokreta unutar europske civilizacije koji se nadovezuje na humanizam. Stoga, gore spomenuta kronološka podjela u ovom kontekstu ima smisla. Novo je shvaćanje čovjeka, njegova djelovanja u „gradu“, u kulturi, njegova nastojanja da zavlada prirodom, da izgradi civilizaciju po mjeri svojih vrijednosti neodvojivo od humanističkog obrazovanja.¹²

Pretpostavku da se renesansa nadovezuje na humanizam pa čak da se i ta dva pokreta međusobno preklapaju najbolje je potvrditi primjerima. Kao pojedinačni primjer svakako bih spomenuo Leonarda da Vinci (1452. – 1519.), umjetnika i znanstvenika, kojeg mnogi smatraju simbolom renesansnog duha. Ako ćemo njegov lik i djelo kronološki odrediti kao ono koje

¹⁰ *Povijest svijeta* II.dio , str. 436.

¹¹ *Povijest 8. Humanizam i renesansa, doba otkrića*, str. 42.

¹² Isto

pripada renesansi, svakako ne treba odbaciti utjecaj koji su na njega izvršile humanističke ideje, iako se on hvalio da je „čovjek bez obrazovanja“, odnosno da se nije obrazovao u humanističkim školama. Ipak onaj tko ponovo prijeđe tisuće stranica njegovih zabilješki, uvijek praćenih interpretativnom snagom crteža, lako će prepoznati znak utjecaja kulture koja je već prodrla i u obrtničke radionice i skladišta trgovaca, i koja se nalazi u njegovoj neiscrpoj žedi za znanjem, koju su odavno gajili humanisti, a koja se kod Leonarda da Vincija ogleda u njegovoj svestranosti.¹³ Svakako bi spomenuo još i otkriće Amerike, koje iako je bilo individualno postignuće pojedinca, je imalo puno veće globalne posljedice. U tom se primjeru isto tako zorno prikazuje humanističko rušenje antičkog ideala geocentričkog sustava te stvaranje novog heliocentričnog pogleda na svijet, koji je uz pomoć renesansnih izuma omogućio otkriće novog kontinenta.

Stoga bih zaključio da ukoliko želimo shvatiti humanizam i renesansu, moramo si taj odnos predložiti tako da humanističku kulturu shvaćamo kao temelj renesansne civilizacije. Iako je to bio samo kratak pregled razdoblja, jer se o njemu mogu napisati stotine stranica teksta, pokušao sam ukratko predložiti osnovne smjernice i obilježja koja će se kasnije provlačiti kroz sam rad.

3. MAKSIMILIJANOVO NASLIJEĐE

Namjera ovog poglavlja je objasniti baštinu koju je car Karlo V. Habsburški (1500. – 1558.) naslijedio od svojih prethodnika, a koja svoj vrhunac ima u liku cara Maksimilijana I. (1493. – 1519.). Sama baština Karlovih prethodnika se može podijeliti na dva odvojena, ali međusobno usko povezana dijela pa će sukladno tome ovo poglavlje biti podijeljeno u dvije cjeline. U prvom potpoglavlju ću objasniti habsburšku carsku politiku, odnosno kako su došli na carsko prijestolje, te habsburško teritorijalno širenje, ženidbenom politikom careva Fridrika III. i Maksimilijana I., kojim je stvorena najmoćnija država u tadašnjoj Europi. Drugo potpoglavlje će se baviti unutrašnjim uređenjem Svetog Rimskog Carstva, tj. pokušajem Karlova prethodnika, cara Maksimilijana I. da unutrašnjim reformama ojača centralističku vlast kako bi svom nasljedniku ostavio uređeno i ojačano stanje u državi. Ova dva čimbenika, uzajamno povezana, postat će temelj Karlove imperijalne politike, ali isto tako i breme koje će ga usporavati u njezinu ostvarenju, što će na kraju za posljedicu imati Karlovu abdikaciju.

¹³ Isto, str. 50.

3.1. CARSKA POLITIKA HABSBURGOVACA

Proces političke dezintegracije carstva započeo je sredinom 13. stoljeća i bio je povezan s propašću politike posljednjih njemačkih careva. Zaokupljeni težnjama za stvaranje univerzalne monarhije i angažirani u bitkama s papinstvom i komunama u Italiji, oni su zapostavili Njemačku; da su uspjeli pobijediti u Italiji, svakako bi učvrstili vlast i sa sjeverne strane Alpa, ali tragičan rezultat talijanske politike i u Njemačkoj je upropastio carski autoritet.¹⁴ Spomenuto razdoblje u povijesti Njemačke, poznato kao međuvlašće (*Interregnum*), koje je trajalo od 1250. – 1273. godine, neposredno je prethodilo pojavi prvog Habsburgovca na carskom prijestolju. Unutar tog razdoblja dužnost cara Svetog Rimskog Carstva nije se nalazila u njemačkim rukama, već su tu dužnost obavljali pripadnici drugih europskih dinastija. Nakon smrti Fridrika II., iz dinastije Hohenstaufen 1250. godine prvo je izbila borba između njegova sina Konrada IV. i Vilima Nizozemskog. Sukob je potrajao sve do 1254. godine kada je okončan Konradovom smrću, uzrokovanom malarijom tijekom njegova pohoda u Italiju. Vilim Nizozemski vladao je malo, svega dvije godine, jer je 1256. godine poginuo pri gušenju bune Friza, na sjeveru današnje Nizozemske i Njemačke. Upravo tada je nastupio vrhunac međuvlašća. U Njemačkoj su se pojavile dvije stranke, od kojih je svaka imala svog pretendenta za prijestolje. Prošpanjolska stranka je podupirala kastiljskog kralja Alfonsa, a proengleska stranka Rikarda od Cornwalla. Svojim posjetima Njemačkoj, Rikard svega četiri puta, a Alfons niti jednom u svom razdoblju međuvlašća (1256. – 1273.), oba su protukralja pokazali svoje zanimanje za stanje u Njemačkoj. Nakon Rikardove smrti 1272. godine i izborom Rudolfa I. Habsburgovca za cara završilo je razdoblje međuvlašća. Razdoblje međuvlašća je izrazito važno jer je njemačka težnja za samostalnošću osnažila na štetu kraljevskih prava. Tada je stvoreno mnoštvo teritorijalnih kneževina praktično slobodnih od krune. Došlo je do razvoja gradova u kojima su se izbrisali i zadnji ostaci kraljevske vlasti.¹⁵ Ova posljedica međuvlašća će kroz naredna stoljeća uvelike obilježiti unutarnje odnose u carstvu.

Kao car, Rudolf, je bio samo figura. U zamjenu za papinu potporu odrekao se svih pretenzija prema sjevernoj i srednjoj Italiji, te se okrenuo prema Njemačkoj. Međutim i ovaj zaokret nije bio izravno usmjeren prema prilikama u Njemačkoj, već je isključivo značio stvaranje čvrste teritorijalne jezgre posjeda za svoju obitelj. Budući da su Habsburgovci bili nova snaga na političkoj karti Europe, ta politika jačanja i širenja svojih posjeda i moći se mogla provesti jedino osvajajući okolne teritorije. U vrijeme dolaska na prijestolje Habsburgovci su posjedovali zemlje

¹⁴ *Povijest 7. Razvijeni srednji vijek*, Jutarnji list, Zagreb, 2008., str. 562.-563.

¹⁵ Isto, str. 563.

od Švicarske do Alsacea, što je bio popriličan teritorij, ali još uvijek nedovoljan za kneževski status. Prva žrtva Rudolfove politike bio je češki kralj Přemysl II. Otokar (1253. – 1278.). Za vrijeme međuvlašća Otokar je proširio domen, stekavši nasljedstvo posljednjeg kneza Babenberga u Austriji i zavladao prostranim teritorijem od Baltika do Jadrana. No, s pravnog motrišta Otokarov položaj u Austriji bio je slab, budući da se radilo o carskom posjedu koji je ostao bez nasljednika i kao takav je trebao biti vraćen caru. Na državnom saboru u Nürnbergu 1274. godine je car Rudolf dobio ovlasti zauzeti ta područja. Nekoliko godina poslije, u kolovozu 1278. godine, Otokar je poginuo u odlučujućoj bitci kod Marchfelda kraj Beča i čitava Austrija, s izuzetkom Koruške, prešla je u Rudolfove ruke. Time su Habsburgovci stekli strateški važan položaj i osnovicu buduće moći u srednjoeuropskom prostoru.¹⁶ Porast moći Habsburgovaca je uplašio njemačke knezove pa su oni nakon Rudolfove smrti 1291. godine za cara izabrali Adolfa od Nassaua (1292. – 1298.), no njega je s prijestolja zbacio novi Habsburgovac Albert I. (1298. – 1308.) koji je nastojao proširiti posjede porodice u smjeru Češke i Ugarske. Kako njemački knezovi nisu odobravali jačanje habsburške moći, vladavina Alberta I. je bila nasilno okončana njegovim ubojstvom 1308. godine. Nakon Alberta, Habsburgovci su sustavno isključivani iz nadmetanja za prijestolje i u razdoblju duljem od jednog stoljeća više nisu bili carevi. U 14. i prvoj polovici 15. stoljeća ulogu Habsburgovaca na carskom prijestolju preuzela je dinastija Luksemburgovaca koja se uspjela izdići do još veće moći svojih prethodnika.¹⁷

Za temu rada posebno je važna vladavina Karla IV. Luksemburškog (1355. – 1378.). On je neposredno nakon dolaska na vlast izdao Zlatnu bulu 1356. godine kojom je pokušao stabilizirati i ozakoniti stanje u Njemačkoj. Zlatnom bulom je utvrđen broj teritorijalnih knezova koji će imati pravo izbora cara. Sedmoricu teritorijalnih knezova-izbornika činili su trojica iz crkvenih redova i četvorica iz svjetovnih redova, redom: nadbiskupi Mainza, Trieri i Kölna, te rajnski grof-palatin, knez Saske, markgrof Brandenburga i češki kralj. Isto tako Zlatnom bulom je knezovima ozakonjena suverena vlast na njihovim područjima koja su proglašena nedjeljivima. Na taj način je i službeno potvrđeno stanje nastalo tijekom međuvlašća. Samoj uspostavi carstva žrtvovana je podjela Njemačke; tadašnja carska čast bila je tek ideja koja je lebdjela nad stvarnošću teritorijalnih kneževina i samo je ubrzala dinamiku dijeljenja. Svaki pokušaj zajedničke organizacije u Njemačkoj, iako su ga nadzirali knezovi, bijedno je propadao i država je postala žrtva političke i socijalne anarhije u kojoj su se naizmjenice borili teritorijalni knezovi, mali feudalci i gradovi. To što se ta podijeljenost bahato veličala kao „njemačka sloboda“ nije

¹⁶ Ivo Goldstein, Borislav Grgin, *Europa i Sredozemlje u srednjem vijeku*, Novi liber, Zagreb, 2008., str. 418.

¹⁷ Isto, str. 418.-419.

moglo sakriti ekonomsku i socijalnu stvarnost, koja je stajala u njezinoj osnovi i koja je bila razlog nemoći carske funkcije, kojoj god dinastiji da je dodijeljena.¹⁸

Luksemburška dinastija je izumrla smrću Žigmunda Luksemburškog 1437. godine pa je luksemburško nasljedstvo zapalo Habsburgovca, Alberta II. Austrijskog (1438. – 1439.). U međuvremenu dok nisu obnašali carsku dužnost Habsburgovci su širili svoje posjede, te su još u 14. stoljeću osvajanjem Tirola i Koruške osigurali kontrolu nad trgovačkim putevima prema Italiji, a 1437. godine Albert je došao do češke i ugarsko-hrvatske krune. Time je on postao toliko snažan kandidat da su ga knezovi-izbornici praktično bili prisiljeni izabrati za cara. Od tada su Habsburgovci trajno birani za careve.¹⁹ Alberta je naslijedio Fridrik III. (1440. – 1493.), najdugovječniji car Svetog Rimskog Carstva, začetnik habsburške bračne politike, koja će svoj vrhunac dosegnuti za njegova sina Maksimilijana I. (1493. – 1519.), a posljedice te politike će se objediniti u liku Maksimilijanova unuka, cara Karla V. Habsburškog (1500. – 1558.). Kroničari rado nazivaju Fridrika III. „carskim pospansom“ za čijeg se vladanja „sjaj države vozio na volovskim kolima“.²⁰ Za njegove vladavine Češka je izgubljena prešavši u ruke Jurja Podjebradskog, a potom Ladislava Poljskog; u Ugarskoj se zabrinjavajuće nametnuo kralj Matijaš Korvin, za kojeg se u jednom razdoblju činilo da bi mogao osvojiti Austriju, dok je na istoku Poljska za Kazimira III. učvrstila svoju vlast. Za Matijaša Korvina se tvrdilo da je gajio carske ambicije, a svakako mu je u prilog išla i želja izbornih knezova da maknu s vlasti inertnog Fridrika III., no Habsburgovci su iskoristili priliku koja im se tada pružila. Borbe za nasljedstvo u Ugarskoj omogućile su im spašavanje austrijskih posjeda. Smrt burgundskog vojvode Karla Smjelog, te akcija francuskog kralja Luja XI. navele su u nezgodno vrijeme Mariju Burgundsku na odluku o udaji za Maksimilijana. Vladislav Češki, koji je uspio nadjačati svog poljskog protivnika u ugarskom pitanju, prepustio je Habsburgovcima pravo nasljedstva nad kraljevstvom ako u slučaju smrti nema muških nasljednika.²¹ Godine 1494. Maksimilijan sklapa najunosniji savez: sina Filipa oženio je Ivanom, nasljednicom Španjolske, Sicilije i Napulja te Novog svijeta.²² Duh njemačke politike snažno se proširio i bio bi još veći, da su se ostvarili Maksimilijanovi planovi da postane kralj Švedske, te da se domogne područja pod vlašću Teutonskog reda. Na sjeveru Europe uspio je samo zaključiti brak između svoje unuke Izabele (kćerke Filipa Lijepog i Ivane Lude) i Kristijana II. Danskog.²³

¹⁸ *Povijest 7. Razvijeni srednji vijek*, str. 565.-566.

¹⁹ *Europa i Sredozemlje u srednjem vijeku*, str. 420.

²⁰ Gérard du ry Beest Holle, *Velika ilustrirana povijest svijeta*, 11.svz., Otokar Keršovani, Rijeka, 1977., str. 4856.

²¹ *Povijest 7. Razvijeni srednji vijek*, str. 570.

²² *Europa i Sredozemlje u srednjem vijeku*, str. 421.

²³ *Povijest 8. Humanizam i renesansa, doba otkrića*, str. 489.

Habsburška carska politika se najbolje može opisati u slavlom epigramu Matijaša Korvina: „*Bella gerant alii, tu, felix Austria, nube*“ („*Drugi neka vode ratove, a ti se, sretna Austrijo, ženi*“).²⁴

3.2. REFORMA CARSTVA

Maksimilijanovi neuspjesi u ratovima skrenut će njegovu pažnju prema novom ciklusu političkog ujedinjavanja u Svetom Rimskom Carstvu, točnije u Njemačkoj. Od isteka 15. stoljeća do vjerskog mira u Augsburgu 1555. godine car i staleži bavili su se reformom državnog ustroja iz koje je trebala proizaći zakonska osnovica „mirnog zajedničkog života staleža“ (teritorija, gradova, zatim vitezova, itd).²⁵ Ustavnopolitičke reforme nisu polučile potpuni uspjeh jer su u tom kompliciranom političkom tijelu, koje se u 17. stoljeću nazivalo i „monstrum“, bila povezana dva suprotna ustavna elementa: s jedne strane carstvo i car kao utjelovljenje centralne političke moći, a s druge strane carski staleži, na čelu sa sedmoricom izbornih knezova, kao nositelja ka decentralizaciji.²⁶ Najvažniji reformni sabor održan je 1495. godine u Wormsu, dok su svi sabori održani poslije njega samo proširili i modificirali odluke koje su donesene u 1495. godine.

Iako sam Maksimilijan nije bio protiv ustavne reforme (*Reichsreform*), poticaj za njezinu provedbu biti će izvršen nakon pritiska jednog od kneza-izbornika, nadbiskupa od Mainza, Bertholda von Henneberga. Njegove pristaše su imale predodžbu o saveznoj carskoj organizaciji (*Reichsregiment*), koja bi carsku vlast podredila upravo toj staleškoj državnoj vladi, kojom bi predsjedao car, ali bi svakako ključni utjecaj imali izborni knezovi. Maksimilijan je mogao biti siguran da će u sprečavanju ovih težnji naići na potporu drugih državnih staleža, kojima su se gotovo utopistički reformni stavovi izbornog kneza činili pretjeranima²⁷. Taj pokušaj staleža ubrzo je propao zbog njihove nesloge, a njegov jedini ponovni pokušaj, na osnovama nešto povoljniji za vladara, imao je značenje običnog „interima“ u tijeku duge odsutnosti Karla V. iz Njemačke (1521. – 1530.).²⁸

Maksimilijan I., koji je tada vladao kao običan kralj Rimljana, odlučuje 1508. godine ne dobivši od pape carsku krunu, uzeti naslov izabranog cara Rimljana.²⁹ Maksimilijan je svakako

²⁴ *Povijest 7. Razvijeni srednji vijek*, str. 571.

²⁵ *Povijest svijeta* II.dio , str. 443.

²⁶ Ulf Dirlmeier, Andreas Gestrich, Ulrich Herrman, Ernst Hinrichs, Christoph Kleßmann. Jürgen Reulecke, *Povijest Njemačke*, Barbat, Zagreb, 1999., str. 67.

²⁷ Isto, str. 70.

²⁸ Jean-François Noël, *Sveto Rimsko Carstvo*, Barbat, Zagreb, 1998., str. 63.

²⁹ Isto, str. 57.

imao pravo na tu titulu jer je izabran od strane sedam izbornih knezova kao nasljednik svoga oca. Ta situacija nam zorno prikazuje titulitarni nered koji je postojao u njegovo vrijeme kao i za vrijeme njegovih prethodnika. Postojale su dvije titule (njemački kralj ili kralj Rimljana, te car Svetog Rimskog Carstva) i dva načina potvrde suverenosti vladarske vlasti (od strane izbornih knezova i od strane pape), a pomanjkanje minimalno jednog od ovih čimbenika stvaralo je ustavni nered. Međutim s Maksimilijanom je uveden red. Od 1508. godine poglavar Svetog Rimskog Carstva nosi od svog stupanja na prijestolje carski naslov. Naslov kralja Rimljana, koji je vladajućem suverenu postao nepotreban, preživljava u primjeni na prijestolonasljednika, kojega je car mogao – za života – izabrati sebi za nasljednika.³⁰ Izravna careva prava, *jura reservata*, dijele se na tri kategorije: *jura sacra*, kojima zadržava pravo slobodne podjele određenih benificija; *jura gratialia*, koja mu omogućuju da dijeli plemićke naslove, povlastice i druge milosti; i naposljetku *jura feudalia*, koja se osobito sastoji u tome da kao vrhovni vladar obnavlja, prilikom svake promjene nasljednika, investituru posrednih lena carstva (u što spada većina teritorijalnih država) kao i pravo ubiranja njihovih pristojbi. Čak i ako se svim tim pravima dodalo pravo podjele raznih službi, pravo na stanovit nadzor nad carskim sudovima, isključiva prava cara čine se prilično ograničenim. U pogledu važnih stvari (mir i rat, zakonodavstvo), uživao je samo *jura comitialia*, koja se mora provoditi u skladu s carskim saborom.³¹

Državni sabor kao središnje tijelo staleške vlasti postigao je najveću učinkovitost. Kad se javilo, krajem 15. stoljeća, pod nazivom carski sabor (*Reichstag*), to tijelo poteklo od starih dvorskih savjeta, zapravo se definitivno uspjelo uzdići u vlastito tijelo, naspram cara, do te mjere da ponekad pretendira biti carstvo neovisno o caru.³² U najvišoj kuriji državnog sabora sjedili su izborni knezovi, izuzev češkog kralja. Ovaj gremij je imao posebna položaj u kompliciranom ustrojstvu Carstva. Zaključci državnog sabora nisu mogli postati pravovaljani bez njegova odobrenja. U drugoj, kneževskoj kuriji, sjedili su ne samo duhovni i svjetovni carski knezovi, nego i oko 120 grofova i pripadnika višeg plemstva. Kurija carskih gradova, koja je tek od kraja 15. stoljeća postala samostalan kolegij državnog sabora, nikada nije postigla ustrojnopolitički položaj koji bi se mogao usporediti s ostalim kurijama. Iako su njezini članovi znatno pridonijeli pokriću carskih troškova, ipak su njihovi stavovi prema zaključcima državnog sabora u pravilu uzimani u obzir samo kao neobvezne izjave mišljenja.³³ U svojim počecima carski, odnosno državni sabor, još uvijek nema utvrđeno mjesto i učestalost zasjedanja. U pravilu ga je sazivao

³⁰ Isto, str. 62.

³¹ Isto, str. 63.

³² Isto, str. 64.

³³ *Povijest Njemačke*, str. 71.

car na vlastitu inicijativu, kad mu je potrebna njegova suglasnost, i tamo gdje on želi, u većini slučajeva u nekom carskom gradu južne Njemačke. Od 39 plenarnih sjednica održanih u 16. stoljeću, 11 ih je bilo održano u Augsburgu i 9 u Regensburgu.³⁴ Ustroj državnog sabora u potpunosti objašnjava političku situaciju u Carstvu. Iako ga je car sazivao te na kraju ratifikacijom davao zakonsku vrijednost odlukama sabora, sva vlast je bila u rukama državnih staleža (*Reichsstände*), prvenstveno izbornih knezova koji su mogli poništiti donešenje zakona.

Vladavina prava jačega, koja je obilježila posljednja stoljeća srednjeg vijeka, nametnula je teritorijalnim državama potrebu da pooštire stare zakone o javnom miru. Sabor u Wormsu proglasio je 1495. godine u tom smislu vječni mir (*Ewiger Landfriede*), kojim se zabranjuju međudržavni i privatni ratovi. U tu svrhu osnovan je Carski vrhovni sud (*Reichskammergericht*) sa sjedištem u Speyeru, kojeg su zajednički imenovali car i staleži, a činio je temelj sudbene djelatnosti Carstva.³⁵ Nasuprot njemu, Maksimilijan je 1498. godine osnovao Carski dvorski savjet, kako bi u toj sudbenoj instituciji osigurao instrument vlastite pravde.³⁶ Sve ostale sudske instance bile su teritorijalizirane u sklopu pokrajinskih oblasti.

Višestruko množenje teritorijalnih država dovelo je potkraj srednjeg vijeka do potrebe da ih se objedini u velike teritorijalne jedinice, koje će biti posrednici između carstva i cijelog mozaika njegovih država. Tako je između 1500. i 1512. godine stvoreno deset okružja (*Kreise*): Austrijsko, Bavarsko, Frankonsko, Švapsko, Burgundsko (Nizozemska i Franche-Comté), okružje Gornje Rajne, izborne kneževine Rajnske pokrajine (uključujući četiri rajnske izborne kneževine), Donje Rajne-Westfallije, Donje Saske i Gornje Saske. Njihova će uloga biti dvostruka. Kao autonomne zajednice, okružja će imati zadaću da usklađuju rješavanje svih problema od regionalnog interesa – osobito ekonomskih – premašujući geografski obujam svojih teritorijalnih dijelova. Nepotrebna tamo gdje jedna velika država gotovo sama zauzima cijelo okružje, poput austrijskog, ta će funkcija biti, naprotiv, jedna od najdragocijenijih u mikroteritorijaliziranim okružjima Rajnske pokrajine, Švapske i Frankonije.³⁷ Svakako treba spomenuti fiskalni plan sa sabora u Wormsu po kojem je trebala biti uvedena jedinstvena valuta (*Gemeiner Pfennig*). No, to je izazvalo sukob među teritorijalnim državama pa se sredinom 16. stoljeća odustalo od fiskalne reforme. Kao posljedica propalog pokušaja jedinstvene valute carska vojska se nije mogla konstituirati kao trajna vojska i neovisna o teritorijalnim državama, već je Wormskim matrikulom iz 1521. godine određen udjel koji u slučaju potrebe moraju

³⁴ *Sveto Rimsko Carstvo*, str. 66.

³⁵ Isto, str. 70.-71.

³⁶ Isto, str. 71.

³⁷ Isto, str. 69.-70.

osigurati svi državni staleži, a njihov uobičajeni kontigent je iznosio 24000 vojnika (20000 pješaka i 4000 konjanika).³⁸

U Njemačkoj je za razliku od drugih europskih monarhija ustavnopolitički razvoj bio usmjeren prema dolje, prema decentralizaciji, iako su svi pokušaji državne reforme krajem 15. stoljeća, te u 16. stoljeću imali namjeru učvrstiti položaj cara. U tom trenutku se javilo samo jedno pitanje, hoće li Habsburgovci služiti na slavu i čast carstvu ili će se njime poslužiti kao uporištem svoje dinastičke politike.

4. CAR KARLO V. HABSBURŠKI (1500. – 1558.)

Namjera prethodnih dvaju poglavlja bila je ukratko prikazati duh vremena kroz razdoblje humanizma i renesanse, te glavne smjernice europske povijesti kroz habsburšku carsku politiku, koji su duboko povezani s vladavinom Karla V. Habsburškog. Svrha ovog poglavlja je prikazati cjelokupan život Karla V., odnosno sve duhovno-vjerske i političke procese u europskoj i svjetskoj povijesti u koje je on izravno ili neizravno bio uključen tijekom svoje vladavine. Prvo potpoglavlje bit će pregled Karlova života do dolaska na carsko prijestolje. Sam čin izbora za cara, kao i sve neprilike koje su bile vezane uz to čine drugo potpoglavlje. Slijedeće dvije cjeline koje su u potpunosti obilježile Karlov život baviti će se francusko-carskim sukobom na Apeninskom poluotoku, koji je naslijedio od svojih prethodnika kao baštinik carskog naslijeđa i reformacijom, vjerskom reformom, duboko ukorjenjenom u tadašnje prilike carstva. Peto potpoglavlje je posvećeno protureformaciji, odgovoru Crkve na reformatorski pokret, a šesto potpoglavlje španjolskoj kolonijalnoj politici u Americi. Predzadnje poglavlje opisuje Karlovu abdikaciju, odnosno slom Karlovog imperijalnog modela. Zadnja sedma cjelina će biti posvećena odnosima Karla s Hrvatima koji za njegove vladavine postaju dio habsburške stečevine.

4.1. ŽIVOT KARLA DO DOLASKA NA PRIJESTOLJE

Karlo je rođen 1500. godine u Gandau (danas Gent) iz braka Filipa Lijepog Burgundskog (1478. – 1506.) i Ivane Španjolske (1479. – 1555.). S očeve strane Karlo je kao Habsburgovac baštiniio austrijske nasljedne zemlje i Sveto Rimsko Carstvo, te burgundsko vojvodstvo jer je Filip bio sin Maksimilijana I. (1459. – 1519.), cara Svetog Rimskog carstva i Marije Burgundske (1457. – 1482.), vojvotkinje Burgundije, dok je s majčine strane polagao pravo na ujedinjeno

³⁸ Isto, str. 74.

Španjolsko kraljevstvo, Sardiniju i krune Sicilije i Napulja jer je Ivana bila kćerka Ferdinanda Aragonskog (1452. – 1516.) i Izabele Kastiljske (1451. – 1504.). Svoje djetinjstvo i godine neposredno prije krunidbe proveo je kao i ostatak svog života rastrojen bremenom koje je naslijedio.

Spomenuto razdoblje je obilježeno postupnim nasljeđivanjem titula i kruna te raznih utjecaja koji su dolazili uz njih. Do svoje punoljetnosti 1515. godine Karlo je boravio u Burgundiji, odrastajući uz Filipa do njegove smrti (1506.), oko kojega je porastao utjecaj višeg plemstva i gradske aristokracije. Ti utjecaji su označavali Filipovu nesuglasnost i nepodudaranje s carskom politkom. Njegova prerana smrt bila je uzrok tome da je vlast preuzela nizozemska struja s Maksimilijanove strane, koji je kao svoju predstavnicu poslao kćer Margaretu. Administrativni aparat nije se promijenio, a nije otpuštena ni grupa savjetnika koju je činila profrancuska većina pod vodstvom Vilima od Croya, gospodara Chiévresa, kojem se pridružuje novi kancelar Jean Le Sauvage. Margareta je upravljala burgundskim državama do siječnja 1515. godine kada je Karlo postao punoljetan.³⁹ Spomenutoj grupi ljudi koja je imala utjecaja na Karlov odgoj treba dodati i utrechtskog nadbiskupa Adriaana Florensa, budućeg papu Hadrijana VI., koji je prema Margaretinoj želji bio alternativa spram Erazma Rotterdamskog. U liku Vilima od Croya bile su objedinjene viteške vrline starog burgundskog plemstva, koje će u Karlu probuditi snove o univerzalnoj monarhiji ujedinjenoj u kršćanstvu, a koja će kao takva biti temelj borbe protiv nevjernika, Osmanlija, koji su već duboko prodrli u europsko tlo. Zanimljivo je da se na poticaj Adriaan Florensa vjerski udio u Karlovu odgoju, nalazio pod utjecajem pokreta „Braća zajedničkog života“, čiju je školu isto tako pohađao i Martin Luther.

Iako je nakon smrti Ferdinanda Aragonskog 1516. godine Karlo došao u posjed španjolske baštine, on je i dalje bio burgundski princ, odgojen pod burgundskim utjecajem, a to će još ostati tri godine do smrti cara Maksimilijana 1519. godine. Karlo nije bio samo geografski udaljen od Španjolaca i Nijemaca, već i duhovno. Uz nedovoljno znanje jezika i prilika koje su vladale u tim zemljama treba napomenuti da Karlo tijekom svoga boravka u Burgundiji nije pokazivao poseban interes za ostale zemlje koje će naslijediti. Za primjer mnogi navode pobunu „comunerosa“ u Španjolskoj koja je izbila 1520. godine jer je Karlo tijekom svog boravka u toj zemlji, u razdoblju od 1517. do 1520. godine sve važnije funkcije dodijelio flamanskim i burgundskim velikašima, koji su te pozicije nemilosrdno iskorištavali, a buna ugušena silom 1522. godine je pokazala neupučenost Karla u prilike u Španjolskoj.⁴⁰ Za primjer neupučenosti u stanje u Njemačkoj je svakako reformacija, no to će biti obrađeno kao posebno poglavlje. Tek

³⁹ *Povijest 8. Humanizam i renesansa, doba otkrića*, str. 507.

⁴⁰ Slaven Bertoša, *Svjetska povijest modernog doba*, Profil International, Zagreb, 2004., str. 34.

Karlovom krunidbom će u potpunosti nestati ta burgundska komponenta Karlovog odgoja, odnosno bit će nadoknađena i upotpunjena imperijalnom zamisli Merkurina Arborija.

Carstvo poput Karlovog, kojeg čine razni narodi i nepovezane pokrajine, moglo je postojati samo pod pretpostavkom da se stalno ističe univerzalni karakter njegove misije, a ta univerzalnost je bila srednjovjekovna ideja poznata pod imenom „*respublica christiana*“.⁴¹ Od 1518. godine, odnosno nakon smrti kancelara Le Sauvegea, prisutnost Merkurina od Gattinare, koji ga je naslijedio na toj poziciji, na Karla je izvršila presudan utjecaj koji se, naravno, povećao nakon Chiévresova odlaska 1521. godine. Merkurino Arborio rođen je u Gattinari 1465. godine. Prije nego što je postao savjetnik Karla V. bio je učitelj i povjerenik Margarete Austrijske, a obnašao je i dužnost predsjednika burgundskog parlamenta. Izvšio je ključan utjecaj na Karla, a posebno je značajan za razvoj misli o „*budućoj svjetskoj monarhiji i budućoj pobjedi kršćanstva u liku samog božanskog Karla, za kojeg je proricano da će postati car, najveći i univerzalni vladar*“, kako je napomenuo u jednoj svojoj molbi koju je poslao Karlu. Zbog toga je zagovarao nužnost rata protiv Francuske, čiji karakter nacionalnog kraljevstva nije razumio niti prihvatao.⁴² Ponukan Karlovim uspjesima, Merkurino nije doživio propast svoje imperijalne politike koja nije bila dio političke stvarnosti Svetog Rimskog Carstva jer je umro 1530. godine u Bologni, a Karlo je opijen Merkurinovim hvalospijevima, kojih nikad nije manjkalo jer je cijeli život posvetio stvaranju univerzalne monarhije ujedinjene kršćanstvom.

Karlov odgoj je imao presudan utjecaj na njegov život jer je oblikovao i usmjerio ostatak Karlova života prema ispunjenju imperijalnog modela, kojeg nije uspio pretvoriti u stvarnost.

4.2. IZBOR KARLA ZA CARA

Car Maksimilijan I. za svoga života nije uspio pravovremeno za nasljednika odrediti svoga unuka Karla, već je on to morao sam ostvariti. Dvostruka ženidba 1496. godine (negdje se spominje i 1494. kao godina sklapanja dvostrukog braka) don Juana, nasljednika Ferdinanda i Izabele, s Margaretom, Maskimilijanovom kreći, i Filipa Lijepog, njegova sina, s infantkinjom Ivanom, tijesno je povezala habsburšku i španjolsku dinastiju. Ništa nije u tom trenutku omogućilo predviditi, da će se obje baštine ikada stopiti u jednu. Maksimilijanovoj dinastičkoj politici smrt je utrla put. Jedno za drugim umrli su don Juan (1497.), njegova starija sestra Izabela (1498.) i njezin sin don Miguel (1500.) pa su tako Filip Lijepi i Ivana, koja je imala još

⁴¹ Giuliano Procacci, *Povijest Talijana*, Barbat, Zagreb, 1996., str. 91.

⁴² *Povijest 8. Humanizam i renesansa, doba otkrića*, str. 511.-512.

dvije mlađe sestre, bili pozvani da „uberu“ baštinu španjolskih kraljeva.⁴³ To je bio vrlo osjetljiv trenutak za budućnost Španjolske jer je 1504. godine umrla Izabela I., kraljica Kastilje, pa je upravu nad Kastiljom preuzela kćer Ivana. Ubrzo nakon Filipove smrti 1506. godine, kojom maloljetni Karlo naslijeđuje Vojvodstvo Burgundiju, Nizozemsku, Luksemburg i francuske grofovije, javljaju se prvi znaci Ivaninog nestabilnog mentalnog stanja (otuda i naziv Ivana Luda) pa je vlast u Kastilji preuzeo njen otac Ferdinand. Zbog ovih okolnosti Ferdinand se požurio ponovo oženiti kako bi osigurao muškog nasljednika, a njegovo bi rođenje poništilo Ivanino nasljedno pravo. Samo su nepredviđena smrt Filipa Lijepog i smrt sina, rođenog iz braka Ferdinanda s njegovom drugom ženom Germane di Foix, zajedno s iznenadnim Ivaninim ludilom, Karla učinili, ne bez poteškoća, nasljednikom dvaju španjolskih kraljevstava i njihovih politika.⁴⁴

Karlo od Ganda (tako je glasila Karlova titula dok nije počeo naslijeđivati njemu namjenjenu baštinu), naslijeđujući u Španjolskoj Ferdinanda Aragonskog 1516. godine je postao španjolski kralj pod imenom Karlo I. S njim se sve zapliće i širi, kao i na drugom kraju mora, sa Sulejmanom Veličanstvenim. Iako je prvo naslijedio španjolsku krunu, Španjolska biva potisnuta u stražnji plan blistave povijesti toga cara, jer je Karlo nakon krunidbe za cara Svetog Rimskog Carstva 1519. godine, interese španjolske krune podredio carskim interesima. Karlo, u nedostatku vremena da se posveti španjolskim prilikama i interesima, nikada nije opravdao titulu španjolskog kralja, koju je prvu naslijedio. On će to, dosta čudno, učiniti tek kasnije, pri kraju života iz sentimentalnih i zdravstvenih razloga. Španjolska nije igrala veliku ulogu u povijesti Karla V., iako je snažno pridonijela njegovoj veličini. Ipak, Fernand Braudel napominje da je Karlo bio smišljen slučaj koji je Španjolska pripremila i željela. No, jedna zgoda mogla je bez sumnje promijeniti tijek događaja. Na primjer, da Španjolska ne prizna Karla za života njegove majke, Ivane Lude, koja je umrla u Tordesillasu tek 1555.; ili pak da se izjasni u prilog njegova brata, Ferdinanda, odgojenog na poluotoku.⁴⁵

Kao što sam na početku napomenuo Maksimilijan I. nije niti tijekom svoga života, a niti oporučno, imenovao svoga nasljednika pa je nakon njegove smrti ostala upražnjena stolica cara Svetog Rimskog Carstva. Uz Karla postojala su još dva kandidata, saski izborni knez Fridrik Mudri i francuski kralj Franjo I. Preostale dvije kandidature su kao i Karlova, bile izravne posljedice Maksimilijanove carske politike. Fridrika Mudrog su podržavali preostali izborni knezovi koji su se uplašili moći, koja se habsburškim bračnim vezama koncentrirala u rukama

⁴³ Henri Pirenne, *Povijest Europe od seobe naroda do XVI. stoljeća*, Marjan tisak, Split, 2005., str. 406.

⁴⁴ *Povijest 8. Humanizam i renesansa, doba otkrića*, str. 500.

⁴⁵ Fernand Braudel, *Sredozemlje i sredozemni svijet u doba Filipa II.*, 2.sv., Antibarbarus, Zagreb, 1998., str. 29.

Karla. Znali su da je Fridrik dobro upućen u stanje u carstvu i da svoju titulu cara Svetog Rimskog Carstva, ukoliko je izbori, neće kao Habsburgovci iskoristiti za proširenje svojih posjeda. Jedina prepreka Fridrikovoj kandidaturi je bio rizik od građanskog rata. Knezovi-izbornici u Frankfurtu nisu se 1519. godine mogli odlučiti u prilog nacionalnog kandidata. Njemačka ne bi mogla podnijeti težinu takve kandidature jer bi se morala boriti protiv dva kandidata u isto vrijeme, kako protiv Franje I. tako i protiv Karla.⁴⁶ Francuski kralj Franjo I. se našao okružen Karlovim porajnskim i španjolskim posjedima, koji su predstavljali izravnu prijetnju Francuskoj. Njegovu kandidaturu je podržavao papa Lav X. jer je znao da mu Franjo I. može poslužiti u obrani od carskih pretenzija na Apeninskom poluotoku. Francuski kralj se pouzdavao u činjenicu da je Karlo, iako je Maksimilijanov unuk, naišao na protivljenje njemačkih izbornih knezova. Nadalje, Franjo I. je računao da znatnim novčanim iznosima i vrsnim diplomatskim inicijativama može manipulirati sedmoricom izbornika. Međutim Karlo je bio svjestan da za pridobivanje naklonosti izbornih knezova nisu dovoljna samo primamljiva obećanja, nego je potrebno uložiti goleme svote novca kako bi se kupili glasovi izbornih knezova, koji su se pak prodavali onome tko je nudio više.⁴⁷

Jedan od važnih elemenata u povijesti Europe u novom vijeku je svakako razvitak novčarstva usko povezan s augsburškim obiteljima Fugger i Welser. Jakob Fugger (1459. – 1525.), utemeljitelj loze, izučio je u Veneciji trgovanje mirodijama i suknom, da bi kasnije svoju pažnju posvetio trgovanju kovinama i njemačkom rudarstvu te tako svojoj obitelji priskrbio važan položaj početkom 16. stoljeća. Zajmom nadvojvodi Žigmundu Austrijskom dobio je u posjed tirolske rudnike, a bio je osobni bankar cara Maksimilijana. Usporedno s Fuggerima, obitelj Welser isto svoj uspon temelji na trgovini mirodijama i suknom, a kasniji uspjeh za koji je zaslužan Bartolomeo Welser (1484. – 1561.), duguje kupovanju i zakupljivanju rudnika srebra i bakra. Obje obitelji su sudjelovale u financiranju Karlove carske kandidature, a za uzvrat su dobili carske dozvole koje su omogućile udruženi pothvat iskorištavanja i trgovine s Amerikom.⁴⁸

Rodbinskim vezama predodređen da bude car, Karlo je to postao tek uz financijsku pomoć. Knezovi izbornici jednoglasno su ga izabrali za cara Svetog Rimskog Carstva 28. VI. 1519. godine pod imenom Karlo V. Izborni karakter carske titule podrazumijevao je da car prilikom svoje prisege za titulu cara Svetog Rimskog Carstva priseže na svoju izbornu kapitulaciju. Taj tekst, koji su sastavili izborni knezovi prilikom krunidbe Karla V., a koji će poslužiti kao

⁴⁶ Isto, str. 30.

⁴⁷ *Povijest 8. Humanizam i renesansa, doba otkrića*, str. 442.-443.

⁴⁸ *Velika ilustrirana povijest svijeta*, 11.svz., str. 4845.-4846.

prototip za sve slijedeće krunidbe, točno određuje dužnosti, odnosno odricanja koja si nameće izabrani vladar.⁴⁹ Neke od važnijih odredbi Karlove izborne kapitulacije jesu te, da je Karlo mogao sklapati saveze sa vanjskim silama samo uz odobrenje izbornih knezova, u carske službe i one na carskom dvoru je mogao zapošljavati samo Nijemce, raspisivati državne sabore je mogao samo unutar carskog područja, a strane vojnike je mogao uzimati u službu carstva samo uz odobrenje državnih staleža ili uz odobrenje izbornih knezova.⁵⁰ Karlovom izbornom kapitulacijom je potvrđeno državnopravno stanje u granicama Svetog Rimskog Carstva, odnosno izborni knezovi su je iskoristili isključivo za učvršćenje svoje vlasti naspram habsburške nadmoći koncentrirane u Karlu.

Habsburška nadmoć postala je kamen spoticanja europske politike tijekom gotovo cijelog 16. stoljeća. Nju lijepo prikazuje popis Karlovih titula kada je stupio na carsko prijestolje: „*Kralj Rimljana, izabrani car, semper Augustus, kralj Španjolske, Sicilije, Jeruzalema, Balearskih otoka, Kanarskih otoka, Karipskih otoka i najudaljenijeg atlantskog kopna, nadvojvoda Austrije, vojvoda od Brugundije, Brabanta, Stirije, Karintije, Carniole, Luxemburga, Limburga, Atene i Patrasa; grof Habsburški, Flandrijski i Tirolski, grof palatin od Burgundije, Hainaulta, Pfirta, Roussillona, Landgrave od Alsacea; grof od Švabije; gospodar Azije i Afrike*“.⁵¹

Kao unuk španjolskih, njemačkih i burgundskih vladara postao je ishodištem tradicija i političkih veza koje nipošto nisu bile jedinstvene, s čime se morao suočavati cijeloga života. Premda je zbog uspomena iz mladosti cijeloga života sačuvao neku sklonost prema Belgijancima, on zapravo nije pripadao nijednom od naroda, čije je krune baštinio pa mu je bilo lako da prema svima izražava onu nepristranost, što je potjecala iz njegove ravnodušnosti. Bio je neosjetljiv prema svakom nacionalnom osjećaju pa je pred očima imao samo veličinu svoje kuće. Vladao je zemljama, koje je slučaj okupio pod njegovim žezlom, ne zanimajući se ni za jednu od njih, ili točnije, zanimajući se za njih samo toliko, koliko mu je trebalo zbog vlastitih interesa.⁵² Karlo je imao vrlo staromodno shvaćanje svoje uloge. Želio je da ga nazivaju Božjim zastavnikom, vodio je ratove protiv Turaka u Africi, koji su trebali postati trajno uporište za novo širenje rekonkviste.

U vlastitim očima je bio srednjovjekovni car, znatno više od jednog vladara među jednakima, vođa kršćanskog svijeta i odgovoran samo Bogu za svoja djela. Njemačka, Španjolska i habsburški dinastijski interesi bili su žrtvovani u Karlovoj viziji vlastite uloge.⁵³ Sukladno tome

⁴⁹ *Sveto Rimsko Carstvo*, str. 63.

⁵⁰ *Povijest Njemačke*, str. 80.

⁵¹ John Maddox Roberts, *Povijest Europe*, Agm, Zagreb, 2002., str. 282.

⁵² *Povijest Europe od seobe naroda do XVI. stoljeća*, str. 407.

⁵³ *Povijest Europe*, str. 282.

Karlovo geslo je glasilo „plus ultra“ (još dalje), što je s vremenom postalo nacionalno geslo Španjolske.

4.3. TALIJANSKI RATOVI

U ovom potpoglavlju prikazati ću cjelokupnu povijest talijanskih ratova s posebnim osvrtom na zadnja četiri jer je Karlo V. u njima izravno sudjelovao. Dok će prva dva poslužiti kao uvod u problematiku carsko-francuskog sukoba na Apeninskom poluotoku.

4.3.1. PRVI I DRUGI TALIJANSKI RAT

Italija kao jedno od najznačajnijih područja u Europi, kulturno najnaprednija, bila je politički razjedinjena. Neki njezini dijelovi su pripadali Carstvu, dok su većinom vladale velikaške obitelji ovisne o stranim silama. Papa je vladao svojom državom, kralj Napulja jugom poluotoka, dok je Sicilija pripadala njegovim španjolskim rođacima. Venecija, Genova i Lucca bile su republike u kojima su vladale obiteljske oligarhije. Obitelj Sforza je imala vlast u vojvodstvu Milano, a Firenca, samo u teoriji republika, je bila u vlasti obitelji de`Medici. Podjele su učinile otok privlačnim plijenom, a obiteljske veze su mnogim strancima bile izgovor da se upliću u talijanske prilike.⁵⁴ Francuzi su polagali pravo na Milansko vojvodstvo preko milanskog vojvode Giana Galeazzo Viscontia (1352. – 1402.), odnosno preko njegove kćerke Valentine Visconti, žene Luja Orleanskog, brata francuskog kralja Karla VI.⁵⁵ Druga točka prijepora bila je Napuljsko kraljevstvo. Ivana Napuljska (umrla 1435.) je još za života za nasljednika izabrala Alfonsa Aragonskog, no ubrzo se pokajala i krunu ostavila Réneu Anžuvinskom, koji će svoja prava preko sina Karla Anžuvinskog prenijeti francuskom kralju Karlu VIII.⁵⁶ No, s druge strane Habsburgovci se nisu htjeli odreći svojih pretenzija na vojvodstvo Milano, koje je bilo sastavni dio Svetog Rimskog Carstva, a ni Španjolci se nisu htjeli olako odreći Napuljskog kraljevstva u korist Francuza, stoga je ovaj sukob za prevlast na Apeninskom poluotoku bio glavna tema u povijesti Europe na kraju 15. stoljeća i u prvoj polovici 16. stoljeća.

Francuski kralj Karlo VIII. (1483. – 1498.) posvetio je svoju vladavinu ostvarivanju prava na Napuljsko kraljevstvo. Kako bi osigurao neutralnost susjeda u svom pothvatu vratio je Maksimilijanu Habsburškom pokrajine Artois i Franche-Comté, a Ferdinandu Aragonskom

⁵⁴ Isto, str. 282.-283.

⁵⁵ *Povijest 7. Razvijeni srednji vijek*, str. 577.

⁵⁶ Isto, str. 580.

Roussillon i Cerdagne. Godine 1494. Karlo VIII. je iskoristio smrt napuljskog kralja Ferantea Aragonskog, prešao Alpe i pobjedonosno ušao u Milano, Firencu, Rim te na kraju i u Napulj, gdje se okrunio za kralja u siječnju 1495. godine. Karlov brzo ostvaren pothvat kroz Italiju otkrio je glavne slabosti talijanskih država i zabrinuo sve ostale sudionike u talijanskim prilikama. Nedugo nakon Karlova uspjeha formirana antifrancuska koalicija, koju čine Ferdinand Aragonski, Maksimilijan, papa Aleksandar VI., Venecija i milanski vojvoda Ludovico Sforza, uzrokovala je povlačenje Karla. Prilikom povlačenja uspio je kod Fornouea, u Apeninskim Alpama, razbiti snage antifrancuske koalicije i vratiti se u Francusku gdje umire 1498. godine.

Niti Karlo, niti njegova sestra nisu imali muške djece pa ga je naslijedio njegov rođak, vojvoda Orleanski, Luj XII. (1498. – 1515.), unuk brata Karla VI. Novi kralj nije htio samo obnoviti pretenzije svog prethodnika nego im je i pridodao i vlastita prava na Milansko vojvodstvo, koje mu pripada po baki Valentini Visconti. Ubrzo zauzima Milano i hvata u zarobljeništvo Ludovica Sforzu (umire 1508. godine u zatočeništvu u Francuskoj) nakon bitke kod Novare 1500. godine, a zatim osvaja Napulj 1501. godine nakon tajnog dogovora s Ferdinandom Aragonskim po kojem su njih dvojica trebali međusobno podijeliti Napuljsko kraljevstvo. Prema sporazumu potpisanom u Granadi 1500. godine Luju su trebale pripasti pokrajine Campania i Abruzzo, a Ferdinandu Puglia i Calabria. No, sporazum nije potrajao, Španjolci su istjerali Francuze iz Napulja 1504. godine. Na sjeveru Luj XII. se sukobljava s novom antifrancuskom koalicijom koju je protiv njega okupio papa Julije II. (pravim imenom Giuliano della Rovere), poznat po izreci „*Fuori i barbari*“ (Van s divljacima!). Julijevu Svetu ligu činili su osim njega švicarski kantoni, Venecija i Ferdinand Katolički, a kasnije i engleski kralj Henrik VIII. Nakon velike pobjede protiv snaga Sv. Lige kod Ravenne 11. IV. 1512. godine Francuzi nisu mogli uživati u svojem uspjehu, već su morali napustiti Milansko vojvodstvo i suočiti se s invazijom Švicaraca na Burgundiju i Engleza na Pikardiju. Luj XII. uspijeva u pregovorima postići mir s papom Lavom X. (pravim imenom Giovanni de`Medici, sin Lorenza Veličanstvenog), nasljednikom Julija II., i s engleskim kraljem Henrikom VIII. pod cijenu odustajanja od Milanskog vojvodstva.

Nakon smrti Luja XII., 1. I. 1515. godine francuskim kraljem postaje Franjo I. (1515. – 1547.), daljnji rođak Luja XII. Franjo I. je također pokleknuo pred „talijanskom groznicom“, prešao Alpe i kod talijanskog grada Malegnana 13. IX. 1515. godine porazio Švicarce, saveznike Milanskog vojvodstva. Talijanska historiografija pamti tu bitku pod nazivom „Bitka divova“. Mirom u Noyonu 1516. godine francusku vlast nad Milanom priznao je i novi španjolski kralj,

unuk i nasljednik Ferdinanda Aragonskog, budući car Svetog Rimskog Carstva, car Karlo V. Habsburški.⁵⁷

Pohodi Karla VIII. i Luja XII. u Italiji promatrani s gledišta francuske povijesti bili su tek sporedni događaji. Ne nadovezuju se ni na kakvu nacionalnu potrebu, prouzrokovani dinastičkim ambicijama bili su „ratovi zbog veličanstvenosti“. Ovakva politika prema Apeninskom poluotoku, napuštena tek za Henrika II. (mirom u Cateau-Cambrésisu), dovela je samo do uzaludnog rasipanja ljudi i sredstava, a njezin jedini trajni rezultat je bio orijentacija Španjolske prema Italiji i, kao nužna posljedica toga, njezino zbližavanje s Habsburgovcima.⁵⁸ Prvi talijanski rat (1494. – 1495.) poznat je i pod nazivom „Talijanski rat Karla VIII.“, a drugi talijanski rat (1499. – 1504.) pod nazivom „Talijanski rat Luja XII.“ ili „Rat za Napulj“.

4.3.2. TREĆI TALIJANSKI RAT (1521. – 1526.)

Mirom u Noyonu, sklopljenom 13. VIII. 1516. godine francuska prevlast u Europi činila se dugotrajnom. Uz Karlovo priznavanje francuske vlasti nad Milanom, ostalo je otvoreno još jedno pitanje, pitanje Napuljskog kraljevstva. Franjo I. prenio je svoja prava na Napulj, odnosno na kćer Lujzu, koja se trebala udati za Karla. No, Lujza je tada imala tek godinu dana, a novi španjolski kralj Karlo već 16 godina, što znači da bi morao pričekati cijelo jedno desetljeće do vjenčanja. To je bilo predugo za europsku politiku, koja je u to vrijeme robovala sklapanju i propadanju saveza, te gledala kako se mjenjaju strane, kako zemlje prelaze iz jednih ruku u druge i to u kratkom razdoblju od svega nekoliko mjeseci.⁵⁹ Univerzalni karakter Karlove misije o jedinstvenoj monarhiji, poznat kao srednjovjekovna ideja pod imenom „*respublica christiana*“, mogao je doći samo iz Rima pa su sukladno s time ključevi europskog primata bili u Italiji. Stoga se carska politika morala potvrditi u prevlasti nad poluotokom i u postignutom skladu Carstva i Crkve. Uostalom, posjed nad milanskim vojvodstvom, s prirodnim privjeskom Genove, bio je nužan radi uspostave što brže i sigurnije veze između španjolskog i njemačkog dijela Karlovih posjeda.⁶⁰ Dugotrajni dvoboj Karla V. s Franjom I. ne može se objasniti suprotnošću njihovih karaktera ili ambicija. Razlog sukoba je nepomirljivost dinastičke politike Karla s nacionalnom politikom Franje. To je sukob jedne vladarske kuće, habsburške, s jednom nacijom, francuskom. Francuska je sa svih strana bila okupirana Karlovim posjedima, na jugu Španjolskom i carskim posjedima u Italiji, na istoku Burgundijom, a na sjeveru Nizozemskom pa

⁵⁷ Jean Carpentier, François Lebrun, *Povijest Francuske*, Barbat, Zagreb, 1999., str. 124.-125.

⁵⁸ *Povijest Europe od seobe naroda do XVI. stoljeća*, str. 406.

⁵⁹ *Povijest 8. Humanizam i renesansa, doba otkrića*, str. 185.

⁶⁰ *Povijest Talijana*, str. 91.

je s pravom smatrala da je u opasnosti, da je ne uguši protivnik, koji bi poslije pobjede nad njom uživao univerzalnu vlast u cijeloj Europi.⁶¹

Na nagovor pape Lava X., Franjo I. je dao podršku Henriku Albertu, koji je zatražio povratak kraljevstva Navarre koje je nekoliko godina prije toga dospjelo u ruke Ferdinanda Aragonskog. Franjina inicijativa je protumačena kao napad na Španjolsku, a Karlo je optužio Franju da je prekinuo europsku ravnotežu. U naizmjeničnim pobjedama i porazima suprostavljenih vojski na području Italije, papa Lav X. je počeo podupirati Karla. Kad se u studenom 1521. godine odlučivalo o milanskom vojvodstvu, gdje su metode koje su uveli Francuzi izazvale nezadovoljstvo, vojsci cara Karla V. nije bilo teško zauzeti vojvodstvo i obnoviti vlast obitelji Sforza u osobi Francesca II. Maria Sforze, drugorođenog sina Ludovica Mora. Francuska situacija se još više učinila uzaludnom nakon poraza kod Bicocce nedaleko od Milana 1522. godine, te izdajom glavnog zapovjednika francuske vojske Karla Burgundskog. No, Francuska, koja je za razliku od Karlovog carstva bila jedinstvena država s čvrstom državnom strukturom i stalnom vojskom, je ubrzo povratila izgubljena područja s Milanom i opkolila ostatke carske vojske u Paviji, te je namjeravala nastaviti prema Napulju. Nepredviđeno duga opsada Pavije je bila katastrofalna za Franju I. Francuska vojska je poražena 25. II. 1525. godine, kralj zarobljen, a Milansko vojvodstvo je opet prešlo u careve ruke. Prilikom poraza kod Pavije, Franjo I. je izgovorio glasovite riječi: „*Sve je izgubljeno, osim časti*“. Na poticaj Franjine majke, Lujze Savojske potpisan je mir u Madridu 14. I. 1526. godine. Prema odredbama mira, francuski kralj je morao prihvatiti teške i ponižavajuće uvjete. Kako bi ponovo zadobio slobodu, morao je kao taoce predati djecu i svečano se odreći prava na Milansko vojvodstvo, Napulj i Burgundiju, koji su na taj način postali zakonitim habsburškim posjedima.⁶²

4.3.3. PLJAČKA RIMA, FIRENTINSKA REPUBLIKA I KRUNIDBA KARLA V.

Međutim, čim je Franjo stupio na francusko tlo, unatoč činjenici da su mu u Španjolskoj kao taoци ostala djeca, poništio je odredbe ugovora, pravdajući se da je sve što je morao prihvatiti pod prisilom nevrijedeće jer je bio zarobljenik. Francuski plan osvete, uzrokovan strahom od Karlove moći, pod vodstvom Franje I. okupio je uz njega, Mletačku Republiku, papu Klementa VII. (pravim imenom Giulio de`Medici, drugi papa iz obitelji de`Medici), Firencu i Milansko vojvodstvo u novu Svetu ligu, nazvanu Cognačka liga, po gradu Cognacu gdje je sklopljena. Iako su Osmanlije pobijedile na Mohaču i u vrijeme osnivanja Cognačke lige stigle do bečkih

⁶¹ *Povijest Europe od seobe naroda do XVI. stoljeća*, str. 407.-408.

⁶² *Povijest 8. Humanizam i renesansa, doba otkrića*, str. 446.-450.

zidina, car Karlo V. uspio je neočekivanom lakoćom obuzdati protucarsko djelovanje lige iz Cognaca. Upravo su različitost interesa, nedostatak koordinacije snaga između saveznika i nedostatak obećanih francuskih pojačanja omogućili Karlu da reorganizira obranu i pojača vojsku pojačanjima iz Španjolske i Njemačke.⁶³

Pojačanja predvođena starim tirolskim vitezom Georgom Frundsbergom spojili su se carskom vojskom razmještenom na Apeninskom poluotoku da bi zajedno krenuli prema Rimu. Snage iz Cognaca su bile potpuno dezorijentirane, a nakon smrti Frundsberga, kojeg je udarila kap, carska vojska koja nije bila uredno plaćena, nezaustavljivo je napredovala prema Rimu ne nailazeći nigdje na ozbiljan otpor. Carske snage stižu 6. V. 1527. godine pod zidine Rima, gdje smrtno ranjen, umire carski vojskovođa Karlo Burgundski, a radnje obezglavljene carske vojske ulaze u povijest pod nazivom „Sacco di Roma“ (Pljačka Rima). Papa Klement VII. opkoljen u Anđeoskoj tvrđavi, morao je prisustvovati sedmomjesečnoj muci Rimljana. Najbolje svjedočanstvo sačuvao nam je Francesco Guicciardini u svojoj knjizi *Povijest Italije*, tada kroničar suvremenih događaja. *„Ušavši unutra, svi su počeli bučno hitati k plijenu, ne pokazujući poštovanje ne samo prema prijateljima ili prema autoritetu i dostojanstvu crkvenih uglednika, nego ni prema samostanima i relikvijama koje štuje svijet, kao ni prema svetim predmetima. Nije moguće ne samo pripovijedati, nego gotovo ni zamisliti nevolju toga grada koji je nebo uzdiglo na najviše dostojanstvo, da bi ga potom na različite načine ponizilo. Nemoguće je opisati veličinu plijena, s obzirom na to da su prikupljena mnoga bogatstva i mnogi rijetki i vrijedni predmeti koji su pripadali dvorjanima i trgovcima; no to je nemoguće opisati i s obzirom na važnost i velik broj zarobljenika koji su morali platiti veliki iznos novca kao otkupninu: gomilali su se također i jad i sramota jer su mnoge crkvene dostojanstvenike zarobili vojnici, posebno njemački vojnici koji su zbog svoje mržnje prema Rimskoj crkvi bili okrutni i drski. Bili su nalik podlim zvijerima, s odjećom i znamenjem svećenika koje su nosili uokolo uz golemo omaložavanje po cijelom Rimu. Mnogi od njih okrutno mučeni, umrli su tijekom mučenja ili su tretirani kao ostali koji su platili otkupninu, pa bi umrli nekoliko dana kasnije. Život su izgubile, tijekom bitke ili pljačkaških napada, oko četiri tisuće ljudi. Opljačkane su palače svih kardinala (čak i palača kardinala Colonne koji nije bio s vojskom), osim onih zgrada od kojih su potraživali velike novčane iznose kako bi spasili trgovce koji su u njima potražili utočište sa svojim stvarima, ljudstvom i predmetima mnogih drugih osoba. Neke od onih koji su se udružili sa Španjolcima poslije su opljačkali Nijemci ili su se udružili s njima. Čuli su se jauči i krici zapomaganja rimskih žena i redovnica, koje su vojnici dovodili u skupinama kako bi zadovoljili*

⁶³ Svjetska povijest modernog doba, str. 37.

požudu: može se samo reći da je običnim smrtnicima nepoznat Božji sud koji je odredio da čuvena nevinost Rimljanki nasilno padne u ružnoću i nevolju. Posvuda se moglo čuti neprestano jadikovanje onih koji su bili mučeni, dio njih su prisiljavali da plate otkupninu, a drugi dio da oda tajne. Svi sveti predmeti, sakramenti i relikvije svetaca kojima su obilovale crkve bili su bačeni na tlo bez njihovih ukrasa; to donosi njemačkom barbarstvu dodatan prezir. Ono što je ostalo od vojničkog plijena (a ostali su neznatni predmeti), uzeli su poslije seljaci obitelji Colonna, koji su došli kasnije. Čak je i kardinal Colonna, koji je stigao (mislim) dan poslije, spasio mnoge žene što su potražile utočište u njegovom domu. I pričalo se da je uz novac, zlato, srebro i nakit, opljačkano više od milijun dukata, ali da je računajući i otkupnine skupljen još veći iznos“. „Pljačka Rima“ imala je golem odjek u cijeloj Europi, no dok je u katoličkom svijetu prevagnulo zgražanje zbog oskvrnuća središta kršćanstva, koje su provodili luteranski vojnici, u reformacijskim zemljama bila je pozdravljena kao znak božanske kazne protiv nemoralnosti i korupcije papinstva.⁶⁴

Ubrzo nakon pljačke Rima, francuska vojska je opet provalila s druge strane Alpa, prodrila u Lombardiju i zauzevši Paviju okrenula se prema Napulji, znajući da se potpuna prevlast na poluotoku ne može ostvariti samo osvajanjem Milanskog vojvodstva, već je nužna i kontrola nad Napuljskim kraljevstvom, koje je osvojila u siječnju 1528. godine. No, pojava kuge i otpadništvo Genove uzrokovalo je povlačenje Francuza. Gospodar Genove, Andrea Doria (1466. – 1560.) – najveći admiral toga vremena – odlučio je napustiti francuskog kralja Franju I. i svoju moćnu flotu staviti na raspolaganje caru Karlu V., što je ujedno onemogućilo kontakt francuske vojske s domovinom, ali je isto tako osiguralo Karlovu premoć u Tirenskom moru.⁶⁵ Iako je odnos snaga svakako bio u korist Karla, on je nastojao umjereno postupati prema Franji zbog sve osjetljivije situacije u Njemačkoj uzrokovane reformacijom.

Posredovanjem Lujze Savojske, majke Franje I., i Margarete Habsburške, tete Karla V. i namjesnice Nizozemske, dogovoren je mir u Cambráiju 5. VIII. 1529. godine, nazvan „Mir dviju dama“. Sporazumom je utvđeno da će se car odreći potraživanja u Burgundiji i osloboditi Franjine sinove koji su dotad bili u zarobljeništvu kao jamstvo pridržavanja madridskog mira, a Franjo se zauzvrat obćao odreći prava na naslijeđe Karla Smjelog, oca Marije Burgundske, žene cara Maksimilijana i pretenzija na milanskom i napuljskom teritoriju. Iako je Kambrejski mir ublažavao teške uvjete onog madridskog u korist Franje I. ipak je potvrdio habsburšku prevlast u Italiji, a talijansko pitanje je rješeno ranije te iste godine sporazumom u Barceloni.⁶⁶ Mir u

⁶⁴ Povijest 8. Humanizam i renesansa, doba otkrića, str. 451.-453.

⁶⁵ Svjetska povijest modernog doba, str. 37.-38.

⁶⁶ Povijest 8. Humanizam i renesansa, doba otkrića, str. 456.-457.

Barceloni je potpisan između pape Klementa VII. i Karla V. 29. VI. 1529. godine. Prema njegovim odlukama car se obvezao Papinskoj državi vratiti sva izgubljena područja i gradove i u Firenci ponovo na vlast dovesti obitelj de`Medici, tj. papinog nećaka Alessandra de`Medicija, kome je tom prilikom za suprugu obećana Margareta izvanbračna kći cara Karla, tada djevojčica od šest godina. Za uzvrat papa je priznao investituru Karla nad Napuljskim kraljevstvom, dozvolio slobodan prolaz carskoj vojsci do Papinske države i obećao da će Karla okruniti za cara.⁶⁷

U jesen 1529. godine Karlo je nakon duge odsutnosti bio pozvan u Njemačku zbog teškog stanja prouzrokovanog reformacijom. No, na odlasku iz Italije želio je ostvariti odredbe koje su dogovorene u Barceloni s papom Klementom VII. i u Cambraiju s Franjom I., te krunidbom potvrditi carsku nadmoć nad poluotokom. Na poziv talijanskih država održan je kongres u Bologni (XII. 1529. – II. 1530.) prema čijim odredbama je Mletačka Republika bila prisiljena vratiti papi bespravno prisvojene zemlje, Cerviju i Ravennu, osvojene nakon pljačke Rima; savojski vojvoda Karlo III. je dobio kao znak kompenzacije za neutralnost tijekom posljednjeg sukoba grofoviju Asti; Francesco II. Sforza pokorio se habsburškoj vlasti i na poticaj natkancelara Gattinare dobio investuru u Milanu, a ostale manje države morale su trpjeti teško breme habsburške vlasti. Budući da se pitanje Firence, prema obećanju Karla Klementu, nije moglo riješiti diplomatskim putem, moralo je nažalost novim sukobom.

Tijekom talijanskih ratova na području Firence je dva puta vlast obitelji de`Medici zamjenjena republikanskom. Prvi puta dolaskom Karla VIII. 1494. godine, Piero de`Medici, nasljednik Lorenza Veličanstvenog nije znao kako se suprotstaviti francuskom prodoru te je obitelj de`Medici istjerana iz grada, a uspostavljen je republikanski i demokratski sustav na čelu s dominikancem Girolamom Savonarolom. Savonaroline mjere temeljene na ekstermnoj pravičnosti i kritike zbog pokvarenosti klera koje papa Aleksandar VI. (pravim imenom Don Rodrigo de Borja y Doms, Talijani su ga zvali Borgia) nije podnosio, osigurale su mu izopćenje 1497. godine, a život je skončao na lomači 23. V. 1498. godine. Vlast je vraćena gradskom patricijatu koji ju je držao do 1512. godine, kada je intervencijom španjolsko-papinske vojske na vlast restaurirana obitelj de`Medici. Drugi puta, 1527. godine, kada je ponovo protjerana obitelj de`Medici, uvedeno je republikansko uređenje, a vlast je prešla u ruke predstavnika srednje klase, osobito malih trgovaca koji su bili sve više antiaristokratski i antipapinski orijentirani. Opsada grada je potrajala poprilično dugo (od listopada 1529. do kolovoza 1530. godine). Pripremljene su i ojačane sve zidine, čak se i slavni umjetnik Michelangelo Buonaroti, koji je

⁶⁷ *Svjetska povijest modernog doba*, str. 38.

proglašen „upraviteljem i generalnim prokuratorom gradnje i utvrđivanja firentinskih zidina“ stavio u službu Firentinske Republike. Obnovljen je i Savonarolin duh, što se očitovalo u pozivu na obnovu običaja i pročišćenja vjerskog života ili u proglašenju Krista „kraljem Firence“. Nakon pobjeda carske vojske kod Empolija u svibnju 1530. i kod Gavinana 3. VIII. 1530. godine, te nakon što je propao firentinski plan reorganizacije snaga i nastavka otpora, 12. VIII. 1530. godine potpisana je kapitulacija. Carska vojska je ušla u grad i vratila vlast obitelji de' Medici u liku Alessandra, koji je dvije godine kasnije dobio naslov „vojvode Firentinske Republike“.

Kada toj pobjedi pribrojimo carsko dostojanstvo, koje je bilo utvrđeno i posvećeno dvostrukom krunidbom Karla V. kojeg je papa Klement VII. okrunio željeznom krunom kralja Italije i zlatnom carskom krunom (22. i 24. II. 1530. godine), možemo reći da je u tom trenutku pokoravanje Italije caru već gotovo konačno.⁶⁸ Krunidba Karla V. je bila posljednja carska krunidba koju je izvršio papa. Otada se svi carevi krune odmah nakon izbora, obično u Frankfurtu, a čin krunidbe predvodi nadbiskup iz Mainza.⁶⁹

4.3.4. ČETVRTI TALIJANSKI RAT (1536. – 1538.)

Upravo tada se javljaju nove neprilike za Karla u liku protestantskih knezova na sjeveru te Osmanlija i berberskih gusara u Sredozemlju, a Franjo nikako nije mogao propustiti priliku da ih ne iskoristi protiv carske hegemonije u Italiji. Šmalkaldenska liga formirana 1531. godine od nekih njemačkih knezova i carskih gradova zbog obrane protestantskog učenja poslužiti će Franji kao korisno antihabsburško oružje, koje će povećati zabrinutost Karla, kao i veze koje je uspostavila francuska diplomacija s osmanskim dvorom u Istanbulu. Sredozemlje, sve do obale južne Italije, je postalo učestala meta osmanskih i berberskih napada, poticanih od strane Francuza, a predvođenih neustrašivim gusarom iz sjeverne Afrike, gospodarom Alžira Khair ad-Dinom, zvanim Barbarossa, koji je postao kapetanom osmanske flote. No, Karlo na novonastalu situaciju nije gledao ravnodušno, već je odlučio prijeći u ofenzivu te je s velikom flotom krenuo na Tunis, najčvršću berbersku utvrdu, koju je osvojio 1535. godine, oslobađajući brojne kršćanske zarobljenike. Ovakav razvoj situacije je primorao turskog sultana Sulejmana da ozbiljno razmotri prijedloge Franje I., koji će dovesti do zaključivanja saveza između Franje I. i Sulejmana Veličanstvenog.

⁶⁸ *Povijest 8. Humanizam i renesansa, doba otkrića*, str. 459. -461.

⁶⁹ *Sveto Rimsko Carstvo*, str. 63.

Novi savezi svakako nisu skrenuli pogled s Milanskog vojvodstva jer Franjo I. nije imao namjeru odustati od milanskog područja, koje je smatrao glavnim temeljem europske ravnoteže, a čije će se pitanje ponovo aktualizirati smrću Francesca II. Sforze (u noći između 1. i 2. XI. 1535. godine). Još prije smrti Francesca, u srpnju 1533. godine je Franjo I. pokušao iskoristiti smrtnu kaznu svoga štitonoše Giovannija Alberta Maraviglije podrijetlom iz Milana, koju je izvršio Sforza, optuženog da je organizirao ubojstvo jednog milanskog plemića. Apelirao je carskom dvoru da je osudom počinjena teška uvreda prema funkciji jednog diplomata. Ta epizoda nam pruža objašnjenje da je Franjo I. bio potaknut velikom željom za osvajanjima i da nije birao sredstva za njihovo ostvarivanje. Nekoliko mjeseci poslije, Franjo I. je izjavio da ima namjeru osvojiti Milansko vojvodstvo za drugorođenog sina Henrika, vojvodu od Orléansa, te je tražio od Karla V. da nagovori Francesca II. Sforzu da se odrekne Milanskog vojvodstva u zamjenu za Monferrato ili godišnju naknadu.

Smrt Francesca II. Sforze neizbježno je ponovo izazvala rat između Španjolske i Francuske. Umjesto da izravno napadne milansko područje, Franjo I. je radije zauzeo Pijemont, prisiljavajući savojskog vojvodu Karla, careva rođaka, na bijeg, nadajući se da će se poslije nagoditi za razmjenu osvojenih zemalja za Lombardiju. Karlo V. opet prisiljen na rat, nakon uzaludnih pokušaja da istjera Francuze iz Pijemonta, planirao je da izravno napasti Francusku u Provansi i Pikardiji, no napad je završio porazom. Novi papa Pavao III. (pravim imenom Alessandro Farnese) predložio je nagodbu, zabrinut osmanlijskim približavanjem i širenjem reformacije. Desetogodišnje primirje potpisano u Nici 18. VI. 1538. godine nije zadovoljavalo ni pobjednike ni poražene: primirjem je zadržan „status quo“, priznavajući caru Milansko vojvodstvo i Francuzima Pijemont i vojvodstvo Savoju, isključujući Nicu i neka manja središta pod carevom zaštitom, a u rukama vojvode Karla.⁷⁰

4.3.5. PETI TALIJANSKI RAT (1542. – 1546.)

Kao što je bilo lako za predvidjeti, nakon neuspjelih pokušaja Franje I. da trgovinom dođe do milanskog vojvodstva te odlukom Karla V. na izmaku 1540. godine da nakon mnogo oklijevanja Milano napokon pridruži carstvu pod upravom sina Filipa, rat je bio ponovo na pomolu. Franjo I. je stupio u savez s Osmanlijama, Škotskim kraljevstvom kako bi eliminirao prijetnju Engleske, Danskom i Švedskom, te je u srpnju 1542. godine brzim akcijama počeo pokazivati znakove neprijateljstva koje se brzo širilo Nizozemskom, Luksemburgom, Rousillonom i Pijemontom.

⁷⁰ *Povijest 8. Humanizam i renesansa, doba otkrića*, str. 464.-468.

Vojne akcije koje su u početku išle u korist Francuza i njihovih saveznika brzo su promijenile ishod kad je Karlo V. započeo kontraofenzivu nastojeći otvoriti put prema Parizu i Henrik VIII., engleskom kralju koji je nakon pobjede nad Jakovom V. Škotskim predstavljao izravnu prijetnju Francuskoj, zauzevši Boulogne. Oslabljen nadom u konačnu pobjedu Franjo I. je izrazio želju da se pomiri s Karlom V., a on pak, s druge strane, zbog osmanlijske opasnosti, nedostatka novca i slabog odaziva njemačkih knezova je bio svjestan da je dugotrajan rat postao pretežak za sve i nije se protivio pomirenju.

Mir je potpisan 18. IX. 1544. godine u Crépyju. No, i taj sporazum, unatoč dobrim namjerama nije donio rješenje sukoba jer su se i Franjo I. i Karlo V. zauzimali za uspostavu „statusa quo“, odričući se teritorijalnih osvajanja ostvarenih tijekom sukoba, jamčeći nadzor nad savojskim vojvodstvom Francuzima, a carskoj strani nad milanskim vojvodstvom. Mir u Crépyju je predviđao dodjeljivanje milanskog vojvodstva u miraz jednoj carevoj unuci koja se trebala udati za Karla, trećeg sina Franje I., no Karlovom preranom smrću 8. IX. 1545. godine Karlo V. je bio oslobođen te obveze pa se vratio odluci iz 1540. godine i postavio sina Filipa na čelo milanskog vojvodstva (5. VII. 1546.). Tako je isčezla i zadnja francuska nada da može silom ili diplomacijom ili kombiniranim brakom dobiti toliko željeno Milansko vojvodstvo.⁷¹

4.3.6. ŠESTI TALIJANSKI RAT (1551. – 1559.)

Nakon smrti Franje I. 1547. godine i dolaska na prijestolje njegova sina Henrika II. (1547. – 1559.), francuski interesi nisu više bili okrenuti prema Italiji. Pedeset godina francuske politike podređene osvajanju Lombardije i ostvarivanju hegemonije u sjevernoj Italiji ostavilo je traga. Iako je svečano izjavio da ne želi odustati ni na koji način od prava na Flandriju, Napuljsko kraljevstvo, Milansko vojvodstvo, grofoviju Asti i Savoju; čak je i oštro prosvjedovao protiv odredbi ugovora iz Crépuya smatrajući ih uvredljivima za Francusku, popevši se na prijestolje Henrikovo vladanje postalo je drugačije od očeve tridesetogodišnje politike. Morao se suočiti s onim istim problemima, kao što su protestantizam, problem Nizozemske i osmanlijska opasnost na Sredozemlju, koji su Karla V. sputavali već par desetljeća. Nasuprot svjetovnoj vlasti, crkveni poglavar papa Pavao III. uvijek je lavirao između pristajanja uz cara koji je branio katoličke interese protiv njemačkih protestanata i protivljenja prevelikoj hegemoniji Karla V. u Italiji, te je zbog toga smatrao da je papinska država jedina sposobna aktivno slijediti samostalnu državnu politiku.⁷²

⁷¹ Isto, str. 469.-471.

⁷² Isto, str. 471.

Međutim u drugim državama osnovni pokazatelj nezadovoljstva carskom hegemonijom pokazat će se u raznim pokušajima promjena postojećeg stanja pomoću urota i pobuna. Na području Republike Lucca izbio je ustanak 1546. godine pod vodstvom Francesca Burlamacchija. Nakon što je zavjera otkrivena Burlamacchi je odveden u Milano i giljotiran (14. II. 1548.). Istu sudbinu je doživjela i buna Gian-Luigija Fieschija u Genovi. Urotnici su ubili Giannettina Doriju, nećaka velikog admirala Andree, a iznenadnom smrću Gian-Luigija Fieschija Genova se vratila podložnosti obitelji Doria i Karlu V.⁷³ Papino direktno uplitanje u carsku moć u Italiji bilo je uzrokovano pitanjem Parme i Piacenze. Iako su oba grada bila pod vlašću Svete Stolicе od 1521. godine, zbog svog strateškog položaja bile su predmet mnogih pretenzija. Papa Pavao III. ih je u kolovozu 1545. godine odvojio od Papinske Države i kao crkveni feud dodijelio sinu Pier-Luigiju Farneseu. Budući da je Pier-Luigi Farnese bio protivnik carske hegemonije i pristaša francuske monarhije, ta odluka je izazvala reakciju kod Karla V. jer iako nije bio zabrinut zbog prisutnosti male države obitelji Farnese u sjevernoj Italiji, nije mogao zaboraviti pripadnost tih područja Milanskom vojvodstvu. Car je htio da ta država bude dodijeljena Ottaviju, sinu Pier-Luigija Farnesea, papinom unuku, ali i Karlovom zetu jer se oženio njegovom nezakonitom kćerkom Margaretom, udovicom firentinskog vojvode Alessandra de`Medicija, kojeg je 1537. godine dao ubiti rođak Lorenzino de`Medici. Postavljen pred gotov čin Karlo nije htio potvrditi investituru jer je nastojao spriječiti da na čelo vojvodstva dođe buntovna osoba sklona urotama, kao što je bio Pier-Luigi Farnese pa je rado slušao pritužbe i prosvjede ne bi li mu pružili razlog da ga smjeni. Karlo V. je na kraju odobrio plan Ferrantea Gonzage, guvernera Milana, koji je odlučio podržati vlastelu Parme i Piacenze, čije su feudalne povlastice bile na udaru Pier-Luigija Farnesea. U uroti 10. IX. 1547. godine Pier-Luigi Farnese je ubijen, a milanski guverner Ferrante Gonzaga je nakon nekoliko dana osvojio Piacenzu, no ne i Parmu koju je zauzeo Ottavio Farnese. Uznemiren iznenadnim gubitkom sina, papa Pavao III. je oštro prosvjedovao, no Karlo V. nije bio impresioniran papinim prijetnjama. Za papu je to značilo slom političkog programa koji je provodio, a carska prevlast umjesto da bude oslabljena, mogla je ponovo steći neočekivanu snagu.

Dok je smrt pape Pavla III. izazvala zadovoljstvo na carskom dvoru, zbog nade da je završilo doba papinskog protivljenja carskoj hegemoniji, s novim papom Julijem III. (pravim imenom Giovanni Maria Giocci), koji je izabran 1550. godine, stvari su se još više zakomplicirale. Dok se papa pripremao za približavanje caru, Ottavio Farnese, frustriran carskim otezanjem njegova priznanja za gospodara Parme, je sklopio savez s Francuskom pa je tako ponovo izbio novi

⁷³ *Svjetska povijest modernog doba*, str. 41.

sukob između Francuske i carstva, a Italija je ponovo ušla u francusku interesnu sferu. Vojne operacije su se odvijale bez konkretnog uspjeha niti jednog sudionika sukoba, no Karlo je ovaj puta bio napadnut od Francuza na sjeveru. Henrik II. je na poziv njemačkih protestantskih knezova 1552. godine zauzeo teritorij biskupija Metza, Toula i Verduna, napredujući prema Rajni.⁷⁴ Zauzimanjem područja spomenutih biskupija kako bi se postavila granica koju je 843. godine ocrtao Verdunski ugovor, francuska politika je postigla jedan od ciljeva, koji je strpljivim pothvatima nastojala ostvariti još od XIII. stoljeća.⁷⁵ Za razliku od prijašnjih urota i pobuna, ona u Sieni 1552. godine je imala veće i zabrinjavajuće dimenzije jer je bila izravno potpomognuta Francuzima. Stanovništvo se pobunilo, istjeralo španjolsku posadu, obnovilo stare republikanske institucije i pozvalo u pomoć Francusku, na što im je Henrik II. odgovorio poslavši jedan odred. No, gospodar Firence, Cosimo I., zabrinut zbog razvoja pobune i smještanja francuske vojske u Toskani, je bez oklijevanja napao Sienu i prisilio ju na predaju nakon dugotrajnog otpora (1555. godine). Henrik II. je ubrzo shvatio da je nemoguće uništiti prevlast Karla V. u Italiji jer je nije mogao osloniti na domaće snage koje su bile slabe i nesložne. Bilo je nužno priznati carsku prevlast na poluotoku, stoga je u Vaucellesu potpisano petogodišnje primirje 15. II. 1556. godine, kojim su protivničkim stranama priznati položaji na temelju „statusa quo“, što je posebno bilo važno Francuzima zbog osvojenih biskupija na području Lorrainea.⁷⁶

Godinu dana prije mira u Vaucellesu car Karlo V. je abdicirao podijelivši svoju baštinu na dva dijela. Bratu Ferdinandu prepustio je vlast nad nasljednim zemljama habsburške kuće, a sinu Filipu II. je prepustio vlast nad Nizozemskom, Španjolskom i bogatim američkim kolonijama. U međuvremenu, 1555. godine umire papa Julije III., a naslijedio ga je papa Pavao IV. (pravim imenom Giovanni Pietro Carafa), žestoki protivnik Španjolaca, koji ih je htio otjerati iz svoje domovine uz pomoć Francuza, uspjevši nagovoriti Henrika II. da prekine primirje iz Vaucellesa. No, nakon početnih uspjeha Francuza krenuli su redom porazi, prvo kod Saint Quentina u Flandriji (10. VIII. 1557. godine) od carskih snaga pod vodstvom Emanuela Filiberta, sina svrgnutog savojskog vojvode Karla, zatim u Gravelinesu u blizini Dunkerquea (13. VII. 1558. godine). U isto vrijeme jedna skupina carskih vojnika je prodrla na papinski teritorij i prisilila papu da potpiše mir (u rujnu 1557. godine), kojim se papa obvezao da će se u zamjenu za održanjem teritorijalne cjelovitosti Papinske Države odreći svojih pretenzija u središnjoj i južnoj Italiji.

⁷⁴ *Povijest 8. Humanizam i renesansa, doba otkrića*, str. 472.-475.

⁷⁵ *Povijest Europe od seobe naroda do XVI. stoljeća*, str. 409.

⁷⁶ *Povijest 8. Humanizam i renesansa, doba otkrića*, str. 477.

Zaraćene sile su bile iscrpljene, pred financijskim slomom i željne sklopiti mir, te istodobno ozbiljno zabrinute zbog širenja protestantizma, koji već odavno nije bio samo problem na području Njemačke, već se pokret proširio ne samo u susjednu Francusku i Nizozemsku, već i u Italiju i Španjolsku. Nakon dugih pregovora, 3. IV. 1559. godine je potpisan mir u Cateau-Cambrésisu, koji je polazeći od utvrđenih članaka prijašnjih sporazuma osigurao Apeninskom poluotoku političko i teritorijalno uređenje koje je u osnovnim crtama potrajalo sve do početka 18. stoljeća.

Mir je potvrdio španjolsku prevlast u Italiji: Milansko vojvodstvo je osiguralo španjolsku prevlast u Padskoj nizini jer se Venecija odavno prestala mješati u odnose na poluotoku. Područje Napulja, Sicilije i Sardinije omogućilo je Španjolcima nadzor nad južnom Italijom te prevlast nad središnjim Sredozemljem i Tirenskim morem, na kojem su se nalazile luke Maremme. Te luke su držali pod stražom španjolski garnizoni i pod nazivom „država garnizona“ bile su pripojene Napuljskom kraljevstvu. Manje države su isto ulazile u španjolsku interesnu sferu ili su pak nesposobne za vođenje samostalne politike bile pripojene većim cjelinama. Vojvodstvu Firenci je pripala Siena sa svojim teritorijem, a njezina politika je bila pod španjolskim nadzorom. Ottaviju Farneseu, koji se pomirio s Filipom II. 1556. godine, priznata je vlast nad Parmom i Piacenzom, pod uvjetom da prihvati nazočnost jednog španjolskog garnizona na njegovu području. Vojvodstvu Mantove, kojim je upravljala obitelj Gonzaga, pripojen je Monferrat, koji im je još Karlo V. 1536. godine dodijelio zbog vjernosti. Republici Genovi je vraćena Korzika. Papinska Država je ostala nepromijenjena. Savojskom vojvodi Emanueleu Filibertu, koji se proslavio pobjedom kod Saint Quentina, vraćen je obiteljski posjed, Savojsko vojvodstvo, osim teritorija Ženeve i Vauda, ali je tijekom tri godine morao dopustiti Francuskoj nadzor nad pet utvrda (Torino, Chivasso, Chieri, Pinerolo, Villanova d'Asti) i Španjolskoj nad preostale dvije (Asti i Vercelli), koja je na taj način jamčila da će Henrik II. poštivati ugovor. Filip II. je ostao neumoljiv prema svojim zahtjevima jer je Italija, kao što je Karlo V. na bolonjskom sastanku iz 1529. – 1530. godine upozorio, morala ostati zona isključivo španjolskog utjecaja. Stoga je Francuska morala napustiti Pijemont i zadovoljiti se Calaisom i biskupijama Metz, Toul i Verdun, započevši tako proces ujedinjenja nacionalnog teritorija.⁷⁷

Šest talijanskih ratova, što su bili znatno važniji negoli se na prvi pogled čini, važno su razdoblje u razvoju europskih državnih sustava. Prema Karlu oni su odvratili njegovu pozornost od njemačke reformacije i odvukli bogatstvo Španjolske, Francuzima su donijeli siromaštvo i nova-stara neprijateljstva, a njezinim kraljevima razočaranje. Po završetku ratova Španjolske je

⁷⁷ Isto, str. 479.-481.

ostala vladajuća sila u Italiji. Talijani su morali preživjeti pljačku Rima, a nakon ratova, Španjolska hegemonija je dokrajčila velike dane gradova-država. Venecija, ostavljena na milost i nemilost Turcima, gledala je kako nestaju njezini posjedi na istočnom Sredozemlju. Ove prilike odgovarale su jedino Osmanlijama.⁷⁸

4.4. PROTESTANTSKA REFORMACIJA

U ovom potpoglavlju prikazati ću povijest vjersko-društenog pokreta usmjerenog protiv učenja i strukture Katoličke crkve, od njegova početka do potpune afirmacije Augsburškim vjerskim mirom 1555. godine. Sadržaj potpoglavlja neće biti usmjeren na opisivanje novih vjerskih saznanja i nauka protestantskog učenja, već će se prikazati politički i društveni utjecaji, koji su neposredno proizašli iz reformacije, a koji su utjecali na prilike u carstvu, kao i na vladavinu Karla V. Ovaj pokret, poznat pod imenom reformacija, je omogućio da dođe do snažne provale stanovitih društvenih i političkih napetosti koje su dotad bile ili obuzdavane (husiti) ili su već bile prešle svoju kritičnu granicu i za reformacije ponovo stekle značenje (reforma države). Tek sada u ovoj konfliktnoj situaciji koju je uzrokovala reformacija postaju očite nove ideje u društvu, državi i crkvi, koje vode do promjena koje možemo promatrati kao rane oblike vlastite sadašnjosti. Svakako treba napomenuti da je reformacija bila začetnik masovnog duhovnog pokreta koji se po veličini može usporediti samo s pokrštaivanjem Europe ili Francuskom revolucijom.⁷⁹ Potpoglavlje će biti podijeljeno u više manjih cijelina, od kojih će svaka dati detaljniji uvid u tijek same reformacije.

4.4.1. STANJE U CRKVI DO REFORMACIJE

Tijekom XV. i XVI. stoljeća Crkva je na svakom svom stupnju izgubila kredibilitet koji je kao stup kršćanstva branila tisuću godina. Ugled Rima je tako naglo opao da svijet nije slušao njegove opomene protiv Osmanlija. Nema sumnje da se nemoć koju je Europa pokazala pred Osmanlijama može objasniti ne samo suparništvom pojedinih europskih država, nego i nehajem prema poglavaru crkve.⁸⁰ Papinstvo je bilo politička snaga samo još u Italiji, a i tamo je zaostajalo za Venecijom, Firencem, Napuljskim kraljevstvom i Milanskim vojvodstvom. Kako bi zadržalo barem vjerodostojnost svjetovne vlasti papinstvo je moralo veliki dio svojih prihoda

⁷⁸ *Povijest Europe*, str. 283.

⁷⁹ *Velika ilustrirana povijest svijeta*, 11.svz., str. 4876.

⁸⁰ *Povijest Europe od seobe naroda do XVI. stoljeća*, str. 371.

koji su uprihodili iz svoje duhovne vlasti, tj. kršćanskog svijeta, iskoristiti u sasvim druge svrhe. Upravo zbog toga se činilo da je duhovni primat papinstva podređen njihovim teritorijalnim interesima, te da u liku pape svjetovni vladar često pobjeđuje prvosvećenika. Svaki papa je iskoristio dolazak na prijestolje kako bi osigurao budućnost svoje porodice uvodeći što je moguće veći broj svojih rođaka u kardinalski kolegij, bez brige o njihovoj sposobnosti za tu funkciju, a kamoli o životu koji vode. Renesansne pape i kardinali su javno isticali svoje ljubavnice i priznavali svoju nezakonitu djecu kako bi im osigurali preuzimanje crkvenih položaja pa je tako papa Lav X. (pravim imenom Giovanni de`Medici) priznao svog rođaka Giulia de`Medicija (budućeg papu Klementa VII.) zakonitim potomkom obitelji de`Medici, iako je Giulio bio sin iz očeva tajnog braka.⁸¹ Razina papinske dekadencije i renesansne kićenosti koju su nametnuli Rimu može se najbolje opisati u izjavi pape Lava X. „*Kad nam je već Bog dao papinstvo, najbolje je da u njemu uživamo*“.⁸²

Iako su mnogi crkveni oci pa i laički kršćani bili za reformu crkve u njenoj „glavi i udovima“ (in capite et in membris) sve je ostalo na praznim obećanjima jer reformne programe koje su izrađivali koncili, renesansne pape zahvaljujući svojoj nesposobnosti ili neraspoloženju nisu provodili.⁸³ Više, kao i niže svećenstvo, bilo je ogledalo papinstva, popunjavano iz redova štićenika kurije ili s vladarskih dvorova, pridajući veću pažnju materijalnim požudama nego duhovnim dobrima. Biskupsko zvanje koje su dobili zaposjedanjem biskupskog sjedišta, bila je samo formalnost, koja im nije smetala, a potvrdu toga možemo vidjeti u načinu života koji su provodili, rastrojeni između humanizma i mecenatstva, te politike i dvora. Nasuprot višem, niže svećenstvo se zadovoljavalo ubiranjem prihoda iz svoje župe, ne brinući za stanje svoje župe niti župljana. Budući da je početkom XVI. stoljeća djelo skolastike završeno, hereza suzbijena, samostanska djelatnost se svela na životarenje u naviklom ispunjavanju samostanskih obaveza.⁸⁴

Nitko nije mogao predvidjeti katastrofu koja će uslijediti jer se u početku sve doimalo poput još jedne prepirke o vjerskoj vlasti, što je dovelo u pitanje papinska prava, iako je ustroj papinstva dotad preživio nebrojene izazove. Nije bilo ničega novog u tim sporovima, njihovi su korijeni sezali duboko u prošlost, niti je bilo ničega novog u zahtjevima za reformom crkve.⁸⁵ Dva desetljeća prije Martina Luthera, firentinski prorok Girolamo Savonarola je izjavio, poistovjećujući Rim pape Aleksandra VI. sa silama Antikrista: „*U viziji vidjeh crni križ na Babilonom, to jest, Rimom, na kojem bijaše napisano „Ira Domini“ (gnjev Gospodinov)...Kažem*

⁸¹ Isto, str. 371.-372.

⁸² *Povijest Europe*, str. 263.

⁸³ Louis Gottschalk, Loren C. MacKinney, Earl H. Pritchard, *Historija čovječanstva – kulturni i naučni razvoj- Temelji modernog svijeta*, 4.sv. 2.knj., Naprijed, Zagreb, 1974., str. 3.

⁸⁴ *Povijest Europe od seobe naroda do XVI. stoljeća*, str. 372.-373.

⁸⁵ *Povijest Europe*, str. 263.

ti; *Crkva Gospodinova mora biti obnovljena, i to će se dogoditi uskoro*“.⁸⁶ Premda se reformacija pojavila u Njemačkoj i premda se njezin prvi oblik i uspjesi objašnjavaju samo njemačkom sredinom, to ničim ne dokazuje njezin germanski karakter. Reformacija je vjerski pokret, ne nacionalni pa iako se prvo proširila među stanovništvom germanskih jezika, to ne znači da je upravo ondje pronašla duhove, koji su bili sposobniji da je razumiju, nego da su ondje njezinu razvoju pomogli upravo društveno politički uvijeti, kojih drugdje nije bilo.⁸⁷

4.4.2. MARTIN LUTHER

Martin Luther rođen je 1483. godine kao sin rudara u Eislebenu (Saska). Osnovno i srednje obrazovanje stekao je u Mansfeldu, Magdeburgu i Eisenachu. Tijekom boravka u Magdeburgu pohađao je katedralnu školu koju su vodili „Braća zajedničkog života“, nositelji pokreta „Devotio Moderna“, koji nije bio toliko poznat, ali je bio vjerojatno najduhovniji i najpozitivniji pokret toga doba koji je visoko cijenio i sustavno proučavao Sveto Pismo. Zanimljivo je da su Martin Luther, Erazmo Rotterdamski, Jean Calvin i car Karlo V., četiri možda najveća protagonista europske povijesti XVI. stoljeća bili učenici spomenutog pokreta.⁸⁸ Na nagovor oca, Martin Luther odlazi 1501. godine studirati pravo na sveučilište u Erfurtu. Godine 1505. prestrašivši se od pomisli na smrt, tijekom neke oluje koja ga je zadesila, zavjetovao se da će postati redovnik ako preživi. Ispunio je svoje obećanje i iste godine pristupio augustinskom redu u Erfurtu. Nezadovoljan asketskim životom s oduševljenjem je dočekaio odluku generala svoga reda 1508. godine da preuzme katedru na teološkom fakultetu sveučilišta u Wittenbergu.⁸⁹

Wittenberg je bio gradić od 2000 stanovnika u vojvodini Saskoj u kojemu je izborni knez Fridrik Mudri osnovao sveučilište 1502. godine kao konkurenciju poznatom sveučilištu u Lepzigu.⁹⁰ Kad je 31. X. 1517. godine Martin Luther pribio svojih 95 teza na vrata dvorske crkve u Wittenbergu, on se isključivo poslužio tadašnjom praksom kako bi objavio svoju namjeru da otvori raspravu među učenjacima i teolozima o problemima s prodajom indulgencija.⁹¹ Posebnu zbrku koja je pomiješala materijalna sredstva i duhovne ciljeve izazvalo je oproštenje od grijeha, koje je papa Lav X. 1515. godine objavio očigledno u svrhu gradnje bazilike sv. Petra u Rimu. Za glavnog izvršitelja indulgencija imenovan je Albrecht Brandenburški od Hohenzollerna, nadbiskup Mainza. Albrecht, koji svojim godinama nije bio primjeren za tu funkciju (imao je

⁸⁶ Eamon Duffy, *Sveci i grešnici – povijest papa*, Otakar Keršovani, Rijeka, 1998., str. 151.

⁸⁷ *Povijest Europe od seobe naroda do XVI. stoljeća*, str. 375.

⁸⁸ *Historija čovječanstva – kulturni i naučni razvoj- Temelji modernog svijeta*, 4.sv. 2.knj., str. 5.

⁸⁹ *Povijest Europe od seobe naroda do XVI. stoljeća*, str. 375.

⁹⁰ *Povijest 8. Humanizam i renesansa, doba otkrića*, str. 572.

⁹¹ *Historija čovječanstva – kulturni i naučni razvoj- Temelji modernog svijeta*, 4.sv. 2.knj., str. 7.

svega 23 godine), svojoj vlasti je protivno kanonskom pravu podvrgao tri njemačke biskupije. Za veliku svotu novca, koju je posudio od Fuggera, papa mu je oprostio kaznu za protukanonski počinjena djela, a kako bi Albrechtu omogućio da vrati Fuggerima pozajmljenu svotu, papa ga je tajnom klauzulom, koja se ticala oprosta grijeha, ovlastio da za sebe zadrži polovicu ubranih prihoda. Iako je na području Saske, prema odluci Fridriha Mudrog zabranjena prodaja oprosta, Luther je htio izazvati raspravu s dominikancom i inkvizitorom Johannesom Tetzelom, jednim od najsposobnijih Albrectovih suradnika, koji se tada približio saskoj granici. No, do rasprave između dvojice nikad nije došlo.⁹²

Martin Luther nije protestirao protiv zloupotrebe indulgencija, već zbog samog principa indulgencija. Izbavljenje je pronašao u riječima sv. Petra: „*Pravednici će živjeti po vjeri.*“. Prema tome svetac nije onaj, kao što je držala Crkva, muškarac ili žena koji više ne griješi, svetac je onaj koji se sa svom svojom vjerom uzda u Boga. Dobra djela, pokora, oprost, ništa od toga ne pridonosi njegovu spasenju.⁹³ Došao je do uvjerenja da se do odrješenja grijeha može doći samo putem vjere, a ne vršenjem dobrih djela. To poricanje djelotvornosti dobrih djela značilo je odbacivanje glavnog načela katoličkog naučavanja, po kome su dobra djela prijeko potreban dio njegova sustava pokore. Oprost od grijeha zauzimao je važno mjesto u sustavu pokore. Crkva je u početku tvrdila da se oprostom daje otpust od vremenskih kazni i to samo onom grešniku koji se istinski pokaje, ali su propovijednici koji su dijelili oprost tražili za sebe pravo da se mole i za smanjenje kazne u čistilištu pa su tako, držeći se jedne papinske bule, proglašene u XV. stoljeću, proširili svoje pravo da u svoje molitve uključe i duše mrtvih. Na taj način je kupovanje oprosta postalo namijenjeno ne samo osobnoj dobrobiti živih ljudi već je postalo i djelo pobožne skrbi za duše mrtvih.⁹⁴ Tetzel je tvrdio da će indulgencija osloboditi voljene od patnji u čistilištu, a to obećanje je izrazio u jednoj pjesmici koja glasi „*Kao prilog novčić daj, majka će ti poć u raj*“.⁹⁵ Prema Lutheru „*samo nevjerovanje može kršćanina baciti u prokletstvo. Kad je vjera u božansko obećanje, što je krštenik dobiva, čvrsta ili se on njoj vraća, u trenu se uništavaju svi grijesi i to baš tom vjerom ili, štoviše, božjom istinitošću. Bog, naime, ne može sam sebe zatajiti, ako ga priznaješ i čvrsto vjeruješ u njegovo obećanje*“. Spomenuti savez svakog pojedinog kršćanina s Bogom, izgrađen na vjeri i spasenju, čini jezgru svih evangelističkih nauka, crkava i sekta.⁹⁶

Tako je za Luthera oprost sv. Petra bila okrutna i bezbožna varka, uzimanje novca za prazna obećanja, osudio ga je kao lažnu pobožnost, a njegov protest dobio je široku podršku. Bilo je to

⁹² Isto, str. 8.-9.

⁹³ *Sveci i grešnici – povijest papa*, str. 154.

⁹⁴ *Historija čovječanstva – kulturni i naučni razvoj- Temelji modernog svijeta*, 4.sv. 2.knj., str. 8.

⁹⁵ *Sveci i grešnici – povijest papa*, str. 153.

⁹⁶ *Velika ilustrirana povijest svijeta*, 11.svz., str. 4881.

doba tiskovne revolucije. Prvi je puta postojala tehnologija koja je mogla brzo širiti ideje diljem Europe.⁹⁷ Za njegov spis *Propovijedi o oprostu i milosti*, u kojem je svom snagom napao običaj prodavanja oprosta, možemo reći da je postao prvi bestseller jer je u dvije godine rasprodano 60000 primjeraka.⁹⁸ Dio historiografije koji se bavio tiskarskim umijećem i njegovim utjecajima je govorio o reformaciji kao „Gutenbergovoj kćeri“ naglašavajući da je između 1517. i 1555. godine tisak bio osnovni čimbenik širenja evangeličkog pokreta, tj. luteranstva u Njemačkoj.⁹⁹

Luther je sve vrijeme svoga djelovanja uživao potporu svoga izbornog kneza Fridrika Mudrog, a niti car Maksimilijan I., niti papa Lav X. nisu si mogli dopustiti da od sebe otuđe tako moćnog kneza. Caru je trebala Fridrihova naklonost kako bi osigurao Fridrihov glas za svog unuka, Karla I. Španjolskog, koji ga je trebao naslijediti na carskom prijestolju.¹⁰⁰ S druge strane, nakon što je Franjo I. ispao iz utrke za titulu cara, na Fridrika Mudrog je pala čast da bude kandidat pape Lava X. jer se papa htio okoristiti njegovim savezništvom kako bi mogao obuzdati utjecaj Francuza i Španjolaca u Italiji.¹⁰¹ Upravo ta politička situacija u Europi, koje je bila okrenuta prema izboru cara i carsko-francuskom sukobu u Italiji, se pokazala ključnom za reformaciju jer je okrenula pažnju od reformatorskog pokreta. Isto tako da je Njemačka bila jedinstvena država, sudbina reformacije našla bi se u takvom okruženju u vrlo pogibeljnom položaju. U Francuskoj ili Engleskoj ona bi se smjesta morala pokoriti kruni ili povesti borbu protiv nje.¹⁰²

Kad je Luther izvjesio svoje teze, on nije imao namjeru izazvati opću bunu protiv pape, već je htio isključivo raspravljati o problemu indulgencija. No, kad su crkvene vlasti poduzele prve korake protiv njega, ostavio se oprosta i započeo napad na cijeli sklop katoličkog učenja i prakse.

4.4.3. SABOR U WORMSU

Ubrzo je Martin Luther postao najčuvenija osoba u Njemačkoj, a s vremenom je počeo poricati važnost svećenstva te se njegovo stajalište više nije moglo ignorirati. Prilikom rasprave u Leipzigu 1519. godine, teolog Johannes Eck je vješto naveo Luthera da porekne ne samo nepogrešivost papa nego i ekumenskih koncila.¹⁰³ Požurivan od strane Johanna Ecka i dominikanaca, papa Lav X. je 15. VI. 1520. godine izdao bulu *Exurge Domine et iudica* kojom

⁹⁷ *Sveci i grešnici – povijest papa*, str. 154.

⁹⁸ *Povijest Njemačke*, str. 78.

⁹⁹ *Povijest 8. Humanizam i renesansa, doba otkrića*, str. 593.

¹⁰⁰ *Historija čovječanstva – kulturni i naučni razvoj- Temelji modernog svijeta*, 4.sv. 2.knj., str. 9.

¹⁰¹ *Velika ilustrirana povijest svijeta*, 11.svz., str. 4877.

¹⁰² *Povijest Europe od seobe naroda do XVI. stoljeća*, str. 377.

¹⁰³ *Historija čovječanstva – kulturni i naučni razvoj- Temelji modernog svijeta*, 4.sv. 2.knj., str. 10.

je Lutheru prijetio izopćenje. „Ustani gospodine i sudi, jedan je vepar napao tvoj vinograd“.¹⁰⁴ Bulom je određen rok od 60 dana unutar kojeg Martin Luther mora opozvati svoje teze. U razdoblju od kolovoza do listopada 1520. godine Luther je iznio jasno svoja načela i učenje u tri knjižice: *Otvoreno pismo kršćanskome plemstvu njemačke nacije*, *Babilonsko sužanjstvo crkve* i *Rasprava o kršćanskoj slobodi*.¹⁰⁵ U knjižici na narodnom jeziku *Otvoreno pismo kršćanskome plemstvu njemačke nacije* Luther je apelirao na svjetovne vlasti da postanu izvršitelj vjerske reforme, tako se razjasnilo učenje koje će ga dovesti do osnivanja crkve, saveznice knezova, koja je podčinjena državi. Podupirao je ukidanje sakramenta svećeničkog reda jer je svećenstvo poimao kao zaseban stalež predvođen papom, a taj sakrament će kasnije biti zamijenjen mandatom koji će zajednica vjernika dati svom pastoru. U spisu *O Babilonskom sužanjstvu crkve*, napisanom na latinskom, pokazao je kako je Rimokatolička crkva definirala doktrinu sakramenata izvrćući sadržaj Svetog pisma. Sedam sakramenata je sveo na svega dva, krštenje i euharistiju, jer se za njih može naći opravdanje u Evandjelju. Knjižica *Rasprava o kršćanskoj slobodi*, napisana prvo na njemačkom, a zatim na latinskom, objašnjava značenje slobode kršćanina i odnos između vjere i ideala napadajući crkveni autoritet.¹⁰⁶

U prosincu 1520. godine, nakon što je odavno istekao rok od 60 dana za opozivanje učenja, Luther je demonstrativno na wittenberškom trgu zapalio papinu bulu s nekoliko svezaka kanonskog prava i na taj način simbolički potvrdio svoj raskol s Rimom. Izopćenje je trebalo biti poduprto carskim progonstvom, no prema zakonima carstva niti jedan njegov podanik nije mogao biti prognan, a da nije preslušan. Zaštićen carevom izjavom kojom mu je zajamčena sigurnost, a na kojoj je uporno inzistirao Fridrik Mudri, Luther je stigao pred zemaljski sabor u Wormsu u travnju 1521. godine. Pred Karlom V. i knezovima okupljenim na saboru Martin Luther je odbio poreći svoje učenje, osim ako mu se Svetim pismom ne dokaže da nije u pravu. Lutherov stav je za posljedicu imao donošenje carskog edikta, koji je njega i njegove pristalice izopćio, odnosno prognao. Ubrzo nakon sabora Martin Luther je nestao, odnosno na putu prema Wittenbergu oteli su ga poslanici Fridrika Mudrog i odveli u Wartburg u Thüringenu, gdje se tijekom jednogodišnje izolacije posvetio prijevodu Novog zavjeta na njemački. Na saboru u Wormsu Luther je prvi i jedini puta stupio pred cara Karla V., koji se nakon sabora u Wormsu i uoči novog rata s francuskim kraljem Franjom I. uputio u Španjolsku, a u Njemačkoj će izbivati punih devet godina.

¹⁰⁴ *Povijest 8. Humanizam i renesansa, doba otkrića*, str. 584.

¹⁰⁵ *Historija čovječanstva – kulturni i naučni razvoj- Temelji modernog svijeta*, 4.sv. 2.knj., str. 10.

¹⁰⁶ *Povijest 8. Humanizam i renesansa, doba otkrića*, str. 579.-581.

Kao što je carski izbor u početku odvratio pažnju s reformacije, tako će i Karlovo izbivanje ponovo omogućiti da se Lutherovo učenje proširi u njemačkim gradovima i državama, ne samo među sveučilištima i samostanima nego i među gradskom i seoskom populacijom.¹⁰⁷ Iako su službeno Luther i njegovo učenje opozvani, Karlo V. se morao pomiriti s činjenicom da je sabor u Wormsu za njega bio poraz. Budući da je bio u ratu s Franjom I., nije mogao započeti u Njemačkoj novi rat jer bi na taj način udvostručio izgleda Franje I. da stekne prvenstvo na Apeninskom poluotoku. No, ono što nije uspio učiniti na području Njemačke, mogao je u Nizozemskoj. Objavljivanjem plakata protiv reformacije i organiziranjem represivnog sustava nalik španjolskoj inkviziciji, Karlo V. je pod svaku cijenu pokušao suzbiti razvoj reformacije. Nizozemska je imala tu povlasticu, da je dala prve mučenike reformacije. Augustinci Hendrik Voes i Jan van Essen su 1. VII. 1523. godine spaljeni na velikom briselskom sajmištu.¹⁰⁸

Na zahtjev građana, studenata wittenbergškog sveučilišta i Lutherove subraće, Andreas Rudolf Bodenstein, poznat kao Karlstadt, profesor teologije u Wittenbergu i Lutherov kolega, održao je na Božić 1521. godine misu na narodnom jeziku bez crkvenog ruha, upotrebljavajući modificiranu liturgiju kako bi prikazao konkretnu primjenu luteranskog učenja na području liturgije i rituala. No, ubrzo je zbog neprisustva Martina Luthera reformacija u Wittenbergu krenula u krivom smjeru jer se našla pod utjecajem proroka iz Zwickaua. U Zwickauu je između 1520. i 1521. godine dužnost pastora obavljao Thomas Müntzer, ispočetka blizak Lutheru. S vremenom je počeo podržavati krštenje odraslih (jer je smatrao kako bi sakrament krštenja vrijedio on mora biti uvjet svjesnog i zrelog pristupanja vjernika), te sektaško poimanje vjere. Promovirao je potrebe za radikalnim društvenim prevratom, te je nakon prekida odnosa s reformatorima iz Wittenberga, putujući Češkom i Njemačkom postao vođa seljačkih buna. Ovo zastranjenje reformacije je pokazalo da je trebalo hitno postaviti crkvenu i liturgijsku organizaciju koja bi mogla nadzirati ovakve pojave i promjene. Upravo zbog toga je Luther napustio svoje utočište u Wartburgu i vratio se u Wittenberg gdje je prisilio fanatike da napuste grad.¹⁰⁹

4.4.4. POBUNA VITEZOVA I SELJAČKI RAT

Reformatorska poruka se dvadesetih godina proširila izvan Wittenberga i ispreplela s društvenim i političkim napetostima, koje su proizlazile iz samog ustroja carstva. No, spomenute

¹⁰⁷ Isto, str. 584.-587.

¹⁰⁸ *Povijest Europe od seobe naroda do XVI. stoljeća*, str. 378.

¹⁰⁹ *Povijest 8. Humanizam i renesansa, doba otkrića*, str. 587.-588.

napetosti će svoj uspon započeti pobunom vitezova između 1522. i 1523. godine, a vrhunac će doseći za vrijeme seljačkog rata između 1524. i 1525. godine.

Vitezovi su bili niže plemstvo u carstvu, stalež inspiriran drevnim vojnim idealima i srednjovjekovnim načinom ratovanja i rješavanja sukoba. Niže plemstvo nije imalo pravo glasa na carskim saborima, a i zbog procesa teritorijalizacije moći postajalo je sve siromašnije i izoliranije iz političkog života.¹¹⁰ Crkva je spadala među najveće zemljoposjednike u Njemačkoj, raspolagala je golemim materijalnim bogatstvima, a kao feudalni gospodar držala je pod svojom vlašću mnoge plemiće i velik broj seljaka i kmetova. Vitezovi su upravo u gomilanju bogatstva u rukama višeg plemstva, bilo ono svjetovno ili crkveno, vidjeli prijetnju svojem položaju. Žalili su se ponajviše da im je opao ugled porastom gradova i izmjenom tehnike ratovanja, dok su seljake mučile njihove kmetske obveze koje su postale sve teže otkad je tradicionalno njemačko pravo zamijenio rimskim pravom. Tako se zahtjev za reformom crkve pretvorio u zahtjev za reformom društva. Poticani djelatnošću viteza-humanista Ulricha von Huttena (1488. – 1523.) vitezovi su se prvi primili oružja. Godine 1520. Ulrich von Hutten je u svom spisu *Žalba i opomena upućena protiv papine vlasti*, otvoreno pristao uz Luthera te pozvao cara i staleže da zarate s Rimom, a ako bi slučajno car i staleži odbili, onda bi vodstvo narodnog pokreta preuzeo savez između plemića i gradova. No, drugi njegov spis *Svjetovanje slobodnim i carskim gradovima*, u kojem je jasnije prikazao položaj vitezova, zastupa novu ideju o savezu gradova i vitezova protiv njihovog zajedničkog neprijatelja velikih svjetovnih i crkvenih knezova, a ne Rima, koji su si prisvojili prava građana i vitezova. Na svoju stranu je Ulrich von Hutten pridobio i usluge tada najpoznatijeg i najsnažnijeg viteza carstva Franza von Sickingena.¹¹¹ Na njegov zahtjev okupilo se oko 600 vitezova s gornje Rajne, koje je krenulo u pljačku posjeda trierskog nadbiskupa, izbornog kneza i uglednog predstavnika visokog crkvenog plemstva, dok su drugi vitezovi započeli borbu protiv biskupija Bamberg i Würzburg.¹¹²

Usprkos Lutherovim opomenama vitezovi su započeli rat koji je potrajao od 1522. do 1523. godine. Pojmu oružane pobune nikad nije bilo mjesta u Lutherovu učenju. Nasuprot tome, on je odobrio stari sustav feudalne poslušnosti govoreći o, od boga naređenoj vlasti i poricanju prava na pobunu. Tamo gdje je došlo do ugnjetavanja, ono je prema Lutheru bilo Bogom određena kazna koju je kršćanin trebao istrpiti.¹¹³ U svjetovnim odnosima i prilikama nitko nije bio konzervativniji od Luthera. Vrlo se razlikovao od humanista i bio je manje moderan od njih pa je

¹¹⁰ Isto, str. 594.

¹¹¹ *Historija čovječanstva – kulturni i naučni razvoj- Temelji modernog svijeta*, 4.sv. 2.knj., str. 13.

¹¹² *Povijest 8. Humanizam i renesansa, doba otkrića*, str. 594.

¹¹³ *Historija čovječanstva – kulturni i naučni razvoj- Temelji modernog svijeta*, 4.sv. 2.knj., str. 13.

prihvaćao tradicionalni, utvrđeni poredak, a bio je revolucionaran samo u pitanjima vjere.¹¹⁴ Rat vitezova je završio smrću Franza von Sickingena, progonstvom Ulricha von Huttena i uništenjem svih snaga vitezova. U njihovu neuspjehu Luther je vidio strašnu, ali pravednu odluku božju, no protiv njih nije toliko žestoko prosvjedovao koliko će protiv seljaka.¹¹⁵

U vrijeme ustanka vitezova Luther se već bio vratio u Wittenberg, suzbio radikalno-reformatorske pokušaje Andreas Rudolf Bodenstein i anabaptista, a državni sabor u Nürnbergu je 1522. godine odgodio provedbu wormske odluke protiv njega, iznijevši zahtjev za sazivanjem općeg crkvenog sabora koji će se baviti pitanjem vjere. No, nakon sloma vitezova, drugi državni sabor u Nürnbergu 1524. godine je odobrio provedbu wormske odluke što je prije moguće. Ove kompromisne odluke na saborima u Nürnbergu nam pokazuju da je već tada bila uspostavljena stanovita ravnoteža između konzervativnih i reformističkih stranaka u carstvu. Spomenuto stanje je dovelo Martina Luthera u dilemu jer su moćni knezovi, s jedne strane, smatrali baš njega odgovornim za pobunu vitezova i za uznemirenost među seljacima, a s druge strane, radikalni reformatori su htjeli da on otvoreno pristane uz društvenu revoluciju.¹¹⁶

Zastava s opankom već je od 1493. godine simbol pobune seljaka, kada su izbili prvi ustanci na području carstva, a zavijorit će se ponovno 1524. godine.¹¹⁷ Iz Schwarzwalda se pobuna brzo proširila na rajnsko područje, Švapsku, Thüringen, Frankoniju, Alzas, Tirol, Korušku i Sasku. Smatra se da je 1525. godine buna brojila 300000 seljaka. Pobunjeni seljaci su zahtjevali povrat zemlje i zajedničkih prava priznatih u prošlosti seoskim zajednicama, kao što su pravo na lov, ribolov, sječu drva, ukidanje gospodskih prava i crkvenih nameta, smanjenje zakupa, ponovno uvođenje običaja odabira vlastitog župnika, a koje je tada prisvojilo i uživalo plemstvo, bilo crkveno bilo svjetovno. Ubrzo su se ovi zahtjevi isprepleli s radikalnim pobornicima reformacije, koji su hranili seljake društvenom utopijom pa će tako Thomas Müntzer postati vođa seljačkog ustanka. Seljaci su svoj program sastavili u obliku dvanaest članaka objavljenih 1525. godine u Memmingenu u Švapskoj, koji su šireni u obliku letaka po cijelom carstvu. Po uzoru na Luthera, program seljačkih zahtjeva je bio opravdan na temelju Svetog pisma.¹¹⁸ Usprkos Lutherovu pozivu na poštivanje vjerskih načela rat nije jenjavao. Prema njemu, seljaci su teško ogriješili po Evanđelju i doveli u opasnost sam program reformacije. Sve frustracije uzrokovane seljačkim ratom iznio je u knjižici *Protiv pljačkaških i ubojničkih seljačkih horda*, u kojoj se obraća knezovima i „svima koji mogu ubijati, klati i ubadati bodežom, potajno ili otvoreno, imajući na

¹¹⁴ *Povijest Europe od seobe naroda do XVI. stoljeća*, str. 379.

¹¹⁵ *Historija čovječanstva – kulturni i naučni razvoj- Temelji modernog svijeta*, 4.sv. 2.knj., str. 14.

¹¹⁶ Isto

¹¹⁷ *Velika ilustrirana povijest svijeta*, 11.svz., str. 4844

¹¹⁸ *Povijest 8. Humanizam i renesansa, doba otkrića*, str. 596.

umu da nitko ne može biti otrovniji, škodljiviji ili opakiji od buntovnika“.¹¹⁹ Seljački rat je završio potpunim porazom pobunjenika u bitci kod Frankenhause u Tübingenu 15. V. 1525. godine od združene vojske protestantskih (iako se tada još nisu tako nazivali) i katoličkih knezova. Thomasu Müntzeru, kao vođi je nakon mučenja odrubljena glava.¹²⁰ Pristajanjem uz knezove za vrijeme seljačkog rata i nepoistovjećivanjem vjerske reforme s društvenom, Luther je izgubio masovnu potporu koju je dotad uživao, te se počeo sve više okretati prema svjetovnoj vlasti kako bi organizirao reformiranu crkvu.

4.4.5. POTVRDA REFORMACIJE AUGSBURŠKIM VJERSKIM MIROM

Zauzetost cara Karla V. carsko-francuskim sukobom ostavila je reformatorima slobodne ruke za organizaciju njihove crkve, a državni sabor u Speyeru 1526. godine ponovno je odgodio bilo kakav odblik suzbijanja reformatorskog učenja. Spomenuti državni sabor, prvi puta održan u Speyeru, donio je odluku koju općenito nazivaju „privremenim prekidom“, po kojoj se moglo naslutiti konačno rješenje vjerskog sukoba. Prema toj odluci svaka država „*neka živi, vlada i ponaša se onako kako je voljna za to odgovarati pred Bogom i carskim veličanstvom*“. Prema Lutherovu tumačenju ove odluke, svaki knez, koji je bio na strani reformacije, imao je pravo u svojoj zemlji organizirati reformiranu crkvu. Budući da je car Karlo V. 1529. godine porazio svoje suparnike i sklopio mir s papom Klementom VII. i francuskim kraljem Franjom I., napokon mu se pružila prilika da potvrdi striktnu primjenu wormske edikta na cijelom području carstva.

Na drugom državnom saboru u Speyeru 1529. godine opozvana je odluka iz 1526. godine, pa su tako Luther i njegove pristaše ponovo javno proglašeni izopćenicima.¹²¹ Od tada se luterani nazivaju protestantima zbog prosvjeda protiv carske odluke s državnog sabora u Speyeru, a pojam „reformator“ se odnosio na sljedbenike Huldreicha Zwinglija (vođa reformacije u Švicarskoj) i Jeana Calvina (vođa reformacije u Ženevi) u smisli opozicije prema luteranstvu. Tek od 18. stoljeća pojam „protestantska reformacija“ početi će se upotrebljavati u značenju vjerske reforme započete s Lutherovih 95 teza koje su dovele do sloma kršćanskog jedinstva i stvaranja novih vjeroispovijesti.¹²²

Car Karlo V. nije bio nimalo siguran u papinu odanost ni u pokornost francuskog kralja, a opasnosti od Turaka se riješio tek za vrijeme opsade Beča 1529. godine, koja je slomljena

¹¹⁹ *Historija čovječanstva – kulturni i naučni razvoj- Temelji modernog svijeta*, 4.sv. 2.knj., str. 15.

¹²⁰ *Povijest 8. Humanizam i renesansa, doba otkrića*, str. 596.

¹²¹ *Historija čovječanstva – kulturni i naučni razvoj- Temelji modernog svijeta*, 4.sv. 2.knj., str. 19.-20.

¹²² *Povijest 8. Humanizam i renesansa, doba otkrića*, str. 607.

združenom vojskom svih njemačkih država, kako katoličkih, tako i protestantskih. Car je tek 1530. godine imao priliku da prvi put nakon 1521. godine sudjeluje na državnom saboru, koji se održao u Augsburgu. Katolička stranka, ohrabrena prisustvom cara i papina legata, razmatrala je mogućnost oružane akcije protiv protestanata, a protestanti su unatoč neuspjelom razgovoru u Marburgu 1529. godine, gdje su pokušali prevladati međusobne nesuglasice, pružili odlučan otpor. Pred državni sabor je iznesena formalna obrana luteranskih gledišta, tzv. Augsburško vjerovanje (*Confessio Augustana*), koje otada postaje norma luteranskog nauka. Ono se temeljilo na sedamdeset točaka što ih je Luther, nakon Marburga, sam napisao, ističući razliku između radikalnijeg zwinglijevstva i svoga učenja.

Protestanti su izrazili svoju odlučnost da se prihvati odluka privremenog prekida iz 1526. godine sve dok opći crkveni sabor ne riješi vjerske nesuglasice. Usprkos Karlovoj jedva skrivenoj namjeri da se lati oružja protiv protestanata, nikako nije mogao riskirati unutrašnji mir u carstvu. Čak su i neki katolički knezovi bili za privremenu odgodu, a Karlo je istodobno bio zaokupljen osiguravanjem pomoći za izbor svoga brata Ferdinanda za rimskog kralja, prema tome i za nasljednika carske titule.¹²³ No, bilo je prekasno nadati se pomirenju, koje deset godina prije toga možda nije bilo nemoguće. Protestantski vladari napustili su sabor, koji je na carev zahtjev većinom glasova potvrdio wormski edikt, osudio sve protestantske doktrine i naredio povratak u krilo katoličke crkve.¹²⁴ Istodobno je car Karlo V. požurivao papu Klementa VII. da sazove opći crkveni sabor na što je papa pristao i obećao caru da će sazvati sabor u roku od godinu dana.

U prosincu 1530. godine u Schmalkaldenu se održao sastanak protestantskih knezova na kojem su raspravljali o mjerama zajedničke obrane, po načelu da se zakonski postupak protiv jednog od njih smatra postupkom protiv svih. Nasrtljivije stranke na sastanku su predložile sklapanje oružanog saveza, a budući da je njihov prijedlog odobren, početkom 1531. godine pod vodstvom Filipa Hessenskog je stvoren Schmalkadenski savez. Brojne zwinglijevske zajednice htjele su pristupiti savezu, ali su švicarski gradovi odbili istupiti zajedno s Lutherovim pristašama, a Zwinglijeva smrt kod Kappela 1531. godine, označila je kraj napredovanju zwinglijevstva u Švicarskoj, pa je Lutherovim snagama pripalo vodstvo reformacije u Njemačkoj.¹²⁵ Car Karlo V. je brzo pokleknuo pred energičnim savezom protestanata pa je iduće godine u Nürnbergu proglasio vjerski mir i do idućeg sastanka koncila ili idućeg sabora zabranio svaki vjerski rat.

¹²³ *Historija čovječanstva – kulturni i naučni razvoj- Temelji modernog svijeta*, 4.sv. 2.knj., str. 53.-54.

¹²⁴ *Povijest Europe od seobe naroda do XVI. stoljeća*, str. 383.

¹²⁵ *Historija čovječanstva – kulturni i naučni razvoj- Temelji modernog svijeta*, 4.sv. 2.knj., str. 54.-55.

Priznanje carske nemoći povećalo je samopouzdanje protestanata. Filip Hessenski iskoristio je novonastale prilike kako bi oslabio moć Habsburgovaca, pa je uz novčanu pomoć francuskog kralja vratio wirtemberškog vojvodu na vlast u njegovom vojvodstvu, koje je Ferdinand, Karlov brat, pridružio Austriji, i smjesta uveo protestantizam.¹²⁶ Gotovo u isto vrijeme protestanti su privremeno prestali biti najveća prijetnja carstvu jer su počele izbijati pobune anabaptista u Münsteru i drugim njemačkim gradovima, a u čijem su suzbijanju sudjelovale združene snage protestanata i katolika. Protestantki pokret je postajao sve jači, sve zemlje sjeverne Njemačke tvorile su luteranski blok, oslanjajući se na sve veću snagu već učvršćenog protestantizma u skandinavskim zemljama.¹²⁷ Mir s Francuskom u Crespyju 1544. godine omogućio je Karlu V. da skrene pažnju na stanje u Njemačkoj. Papinom odlukom o sazivanju općeg koncila, kojom bi se cara Karla V. oslobodilo nirnberških obaveza, došao je trenutak za napad na Šmalkaldensku ligu. No, vjerski interesi protestantskih knezova nisu bili jači od njihovih osobnih interesa, stoga je Karlo obećanjima o teritorijalnom proširenju postigao neutralnost ili suradnju protestantskih vladara protiv njihovih istovjernika pa se tako protestant Moritz Saski istaknuo u borbi protiv svoje vjerske braće. Pobjedom carske vojske kod Mühlberga 24. IV. 1547. godine uništena je Šmalkaldenska liga, izborništvo Ivana Fridriha Saskog predano je Moritzu Saskom, a pokorio se i Filip Hessenski.¹²⁸

Poraz protestantskih knezova kao izravnu posljedicu je imao sazivanje državnog sabora u Augsburgu iste godine, tijekom kojega je car Karlo V. nametnuo „interim“, privremeno vjersko rješenje, koje je do koncila uspostavljalo prijašnji vjerski položaj u reformiranim zemljama, a njemu je car dodao još i ambiciozan plan političkih reformi usmjerenih prema stvaranju centralizirane monarhije koja bi u korist krune rješila dualizam između cara i staleža.¹²⁹ Novonastalo stanje nije označavalo pobjedu katolicizma, već pobjedu cara, a pobijeđeni se nisu ustručavali pozvati upomoć francuskog kralja Henrika II. Chambordskim ugovorom iz 1552. godine protestantski knezovi su priznali pravo Henriku II. da svojoj kraljevini pribroji tri zapadne biskupije: Metz, Toul i Verdun. Car Karlo V. morao je požuriti na lorensku granicu pa je po tko zna koji put protestantizmu prepustio vrijeme i mjesto da ojača.¹³⁰

Zbog novonastale situacije car Karlo V. je bio prisiljen pristati na Augsburški mir, a tijekom pregovora nije sudjelovao osobno, već ga je u njegovo ime predstavljao njegov brat Ferdinand. Augsburški vjerski mir iz 1555. godine zauvijek je uništio san cara Karla V. Habsburškog o

¹²⁶ *Povijest Europe od seobe naroda do XVI. stoljeća*, str. 383.

¹²⁷ *Historija čovječanstva – kulturni i naučni razvoj- Temelji modernog svijeta*, 4.sv. 2.knj., str. 55.

¹²⁸ *Povijest Europe od seobe naroda do XVI. stoljeća*, str. 384.

¹²⁹ *Povijest 8. Humanizam i renesansa, doba otkrića*, str. 610.

¹³⁰ *Povijest Europe od seobe naroda do XVI. stoljeća*, str. 384.

univerzalnom carstvu, potvrdivši političku multiteritorijalnost i postojanje dviju vjeroispovijesti u carstvu. Kompromis postignut u Augsburgu dao je legitimitet Luteranskoj crkvi uz bok Katoličkoj, no isključivao je Calvinističku crkvu. Pravo odabira vjere nije povjereno pojedincima, nego carskim staležima, po principu „*cuius regio, eius religio*“, odnosno onaj kojemu pripada teritorij, određuje vjeru. No, ukoliko se osobna vjeroispovijest pojedinca nije slagala s onom njegova gospodara, imao je pravo emigracije. Sva sekularizirana crkvena dobra koja su protestanti prisvojili do 1552. godine ostala su definitivno pod njihovom vlašću, a biskupi i opati koji su imali crkvene povlastice i koji su nakon toga datuma pristupili luteranstvu, morali su se odreći tih privilegija.¹³¹

Ovako ugovoren, Augsburški vjerski mir je bio mnogo više nalik na politički kompromis nego na vjerski mir. No, mirom se činjenično stanje pretvorilo u pravno, a protestantizam je stekao mjesto pod suncem i na taj način mu je bila osigurana budućnost. Jedinstvo kršćanstva je razbijeno, crkva koja nije sebe reformirala ranije, morala je gledati kako to radi suparnička crkva umjesto nje, a budući da je bez milosti uništavala svaku herezu, sada je morala podnositi njenu trajnu prisutnost.¹³²

4.5. KATOLIČKA OBNOVA ILI PROTUREFORMACIJA

U ovom poglavlju prikazati ću razvoj i glavna obilježja katoličke obnove ili protureformacije, katoličkog odgovora na protestantsko učenje, koje svoj vrhunac dostiže tijekom Tridentskog koncila, čije je zasjedanje započelo za života cara Karla V.

Historiografija je sebi dopustila luksuz imenovanja tog pokreta. Njezine protestantske struje tijekom 19. stoljeća su nove elemente predstavljene na Tridentskom koncilu označili izrazom protureformacija kako bi istakli programsku težnju Katoličke crkve da se suprotstavi protestantskoj reformaciji, koju su naučavali Luther, Zwingli i Calvin. S druge strane, katolička historiografija je bila jedinstvena u osporavanju bilo kakvih novih elemenata koje je Tridentski koncil uveo s obzirom na njezino naslijeđe, pa je njegov sadržaj nazvala samo obnovom.¹³³

Prvi pokušaji reforme katoličke crkve pojavili su se dva desetljeća prije zasjedanja Tridentskog koncila i to u liku pape Hadrijana VI. Izbor kardinala Adriaana Floriszoona, sina tesara iz Nizozemske, za papu 9. X. 1522. godine iznenadio je cijeli svijet, pa tako i samog kardinala, koji se tada nalazio u Španjolskoj, obnašajući dužnost Velikog inkvizitora Španjolske,

¹³¹ Povijest 8. Humanizam i renesansa, doba otkrića, str. 611.

¹³² Povijest Europe od seobe naroda do XVI. stoljeća, str. 384.-385.

¹³³ Povijest 9. Počeci novoga doba (16.stoljeće), Jutarnji list, Zagreb, 2008., str. 15.

kamo ga je poslao car Karlo V., kojemu je bio odgojitelj. Rimljani, kojima nije bilo drago što je izbor Kardinalskog kolegija pao na stranca, nadali su se da će odbiti tijaru, no to se nije dogodilo. Kardinal iz Utrechta, kako su ga nazivali, izjavio je da će se pokoriti odlukama providnosti te je zadržao svoje ime i postao papa Hadrijan VI. (1522.-1523.).¹³⁴ Ubrzo po sjedanju u papinsku stolicu potvrdio je strahove Rimljana. Jasno je dao do znanja kako neće biti uobičajena obilja papinskih povlastica, te je uveo program drastičnih ekonomskih mjera, koje su uključivale golemo smanjenje osoblja u kuriji pa je shodno tome ukinuo mnoge službe što su ih uveli i prodavali njegovi prethodnici. Hadrijan VI. kao staromodni skolastik nije nimalo mario za renesansu, pa su tako protjerani svi umjetnici i obustavljeni svi građevinski radovi, pod obrazloženjem da su poganski. No, Hadrijan je bio pobožan čovjek i reformator pa je izazvao zaprepaštenje svakodnevnim slavljenjem mise što nijedan papa nikad prije nije učinio. Za razliku od svog prethodnika Lava X. bio je svjestan potrebe sukobljavanja s vjerskim previranjima u Njemačkoj. U studenom 1522. godine poslao je jednog legata na državni sabor u Nürnbergu koji je u papino ime priznao da su se crkvena zla proširila od papinstva te je najavio Hadrijanovu namjeru da provede temeljite reforme rimske kurije i općenito svećenstva.¹³⁵ No, smrt mu nažalost nije dopustila da provede svoje ideje u djela. Umro je 14. IX. 1523. godine u dobi od šezdeset četiri godine, a nakon njega će svi pape, do Ivana Pavla II. 1978. godine, biti Talijani.

Rimljani su s oduševljenjem dočekali vijest o smrti Hadrijana pa su čak na pročelje kuće njegova liječnika objesili krunu koju je zaslužio kao osloboditelj domovine. Nakon vladavine Hadrijana VI. koja je nazvana „flamanskim međučinom“ kardinalski kolegij se vratio de' Medicima i izabrao za papu rođaka Lava X., Giulia de' Medicija, pod imenom Klement VII.¹³⁶ Papa Klement VII. (1523.-1534.) je svoj pontifikat podredio više diplomatskom, nego papinskom djelovanju, konstantno balansirajući cara Karla V. i francuskog kralja Franje I., što je za posljedicu imalo odbijanje mogućnosti da sazove koncil. Konklava koja je uslijedila nakon njegove smrti izabrala je 13. X. 1534. godine za papu kardinala Alesandra Farnesea, koji je uporno nagovarao svog prethodnika da sazove ekumenski koncil.

Kardinal Farnese je uzeo ime Pavao III. (1534.-1549.). Odmah na početku svoga pontifikata upoznao je kardinale s tri temeljna cilja koja je sebi postavio: na političkom planu stroga neutralnost Crkve prema europskim vladarima, na crkvenom planu sazivanje općeg ekumenskog koncila i neodgodivo donošenje mjera koje se tiču crkvene discipline. Prilikom povratka iz Tunisa u travnju 1536. godine, car Karlo V. je svratio u Rim i s razgovarao s papom Pavlom III.

¹³⁴ Jacques Mercier, *Povijest Vatikana*, Barbat, Zagreb, 2001., str. 219.

¹³⁵ *Sveci i grešnici – povijest papa*, str. 156.-157.

¹³⁶ *Povijest Vatikana*, str. 220.

o sazivanju koncila. Prvotno nesuglasje oko mjesta održavanja koncila, poduprto odbijanjem protestanata da sudjeluju, dovest će do odgode cijelog skupa bez naznake dana održavanja.¹³⁷ Stoga je Pavao III. sazvao na svoju inicijativu 22. V. 1542. godine devetnaesti ekumenski koncil u Tridentu na rijeci Adige, na teritoriju Svetog Rimskog Carstva, ali blizu Italije. No, carsko-francuski sukob je odgodio održavanje koncila za 15. III. 1545. godine. Papa Pavao III. je povjerio predsjedanje koncilom kardinalima Giovanniju Marii Giocci, koji će kasnije postati papa Julije III, Marcelu Cerviniju, koji će postati papa Marcel II., i Englezu Reginaldu Poleu. Tridentski koncil, koji je započeo s radom tek 13. XII. 1545. godine, prvo se počeo baviti raspravama o izvorima Objave, tj. Svetim pismom, zatim se raspravljalo o istočnom grijehu i opravdanju, naravi sakramenata, načinu propovijedanja i rezidenciji biskupa. Izbijanje kuge 11. III. 1547. godine prisililo je premještanje koncila u Bolognu.¹³⁸ Svakako to nije bio jedini uzrok premještanja koncila, budući da je vijest o smrti papina sina Pier-Luigija Farnesea uništila ambicije obitelji Farnese da se dokopa Piacenze, koje se car Karlo nije htio lako odreći.¹³⁹ No, prisilna selidba sjedišta koncila nije naišla na razumijevanje jer je na taj način koncil premješten iz jednog carskog grada u grad pod papinom vlašću, a protestanti nikada ne bi pristali doći na sjednicu koja se održava na teritoriju onoga kojeg nazivaju Antikristom. Budući da se koncil otada razvlačio, papa Pavao III. ga je suspendirao, tj. privremeno prekinuo njegov rad. Prije nego što je odobrio nastavak rada koncila, papa Pavao III. je umro 10. IX. 1549. godine. Pokazao se kao jedan od najboljih reformatora crkve koji je uz svoju pozamašnu renesansnu djelatnost i promidžbu odobrio osnivanje Družbe Isusove 27. IX. 1540. godine, te je osnovao Sud inkvizicije 21. VII. 1542. godine.

Njega je naslijedio papa Julije III. (1550. – 1555.) koji je nastavio s radom koncila preselivši ga iz Bologne ponovo u Trident. Pod njegovim vodstvom koncil je definirao katolički nauk o sakramentima euharistije, pokore i bolesničkog pomazanja, a papa je osobno radio na reformi kurije, na statutu crkvenih redova i pravilima za izbor pape. Kao i njegovog prethodnika, smrt ga je onemogućila da dovrši svoj posao. Umro je 23. III. 1555. godine. Za pontifikata njegova nasljednika Marcela II., koji je bio žestoki pristaša reforme, nažalost nije ništa značajnije napravljeno jer je umro tri tjedna nakon što je izabran za papu.

Za vrijeme pontifikata pape Pavla IV. (1555. – 1559.), nasljednika Marcela II., car Karlo V. je abdicirao, slomljen neostvarivanjem svoje ideje o univerzalnoj monarhiji ujedinjenoj u kršćanstvu. Važnu ulogu u Karlovoj imperijalnoj ideji je imalo kršćanstvo. Ono je trebalo biti

¹³⁷ Isto, str. 223

¹³⁸ Isto, str. 224.

¹³⁹ *Povijest 9. Počeci novoga doba (16. stoljeće)*, str. 32.

poveznica koja bi nadjačala, odnosno podvrgla pojedinačne interese naroda univerzalnom interesu carstva. Pojava reformacije je dovela u pitanje mogućnost same ideje o univerzalnoj kršćanskoj monarhiji, a potvrda reformacije Augsburškim mirom je u potpunosti onemogućila njezino ostvarivanje. Upravo zbog toga je Karlo inzistirao na sazivanju koncila, koji bi suzbio protestantsku herezu i njemu dao mogućnost da pokuša ostvariti svoju imperijalnu ideju. Treba napomenuti da je suzbijanje hereze putem koncila imalo namjeru utjecati i na društveno-političke prilike u carstvu, jer je upravo reformatorski pokret potaknuo društvena previranja u obliku seljačkog rata i pobune vitezova. Karlu nije odgovaralo što je reformatorski pokret osnažio teritorijalnu decentraliziranost carstva, pa je upravo suzbijanjem hereze htio ujedno ukloniti i sve protucarske elemente na području carstva, te na taj način ojačati svoj ionako slabi položaj. Kao što je Karlo V. bio zauzet francusko-carskim sukobom u Italiji, pa nije mogao energičnije djelovati po pitanju reformacije, tako ni papinstvo u početku nije pokazalo izraziti entuzijizam prema Karlovoj ideji, iako je papinstvo djelilo Karlovo mišljenje da je potrebno sazvati koncil, koji bi rješio sve nesuglasice i suzbio svaki oblik hereze. To su potvrđivali učestalim obećanjima Karlu da će sazvati koncil. Papinstvo je zauzetošću svjetovnim prilikama, reagiralo prekasno, a i sama reakcija na reformatorski pokret je ponekad bila žrtvovana osobnim interesima pojedinih papa. Karlove namjere se nisu ostvarile, niti u pogledu vjerske reforme koja bi suzbila herezu, a niti u pogledu društveno-političke reforme koja bi centralizirala carstvo.

Nakon Marcela II. kardinalski kolegij je za novog papu izabrano napuljskog kardinala Pietra Caraffu koji je uzeo ime Pavao IV. (1555. – 1559.). Kao i za njegova prethodnika, tako i za vrijeme pontifikata Pavla IV. nije napravljeno puno po pitanju koncila i reforme jer sam papa nije imao povjerenja u koncil.¹⁴⁰ Pavao IV. je nametao svoju verziju reforme. Nepotrebno je produžio Tridentski koncil, zamijenivši ga odborom kardinala, teologa i poglavara vjerskih redova, kako bi lakše upravljao reformom. Kako bi osigurao svoju ideju, po kojoj on treba provesti reformu crkve, pojačao je djelovanje inkvizicije zatvarajući neistomišljenike. Godine 1557. uveo je index zabranjenih knjiga pa je prema tom dokumentu zabranjivano sve što nije bilo strogo katoličko.¹⁴¹

Nakon što je Pavao IV. umro 18. VIII. 1559. godine za novog papu je izabran Giovanni Angelo Medici di Marignano pod imenom Pio IV. (1560.-1565.). Rodom iz Milana, s poznatom firentinskom obitelji dijelio je samo zajedničko prezime, novi papa je odmah na početku pontifikata obećao da će nastaviti s radom koncila i privesti ga kraju. Bulom koju je izdao 20. IX. 1560. godine papa Pio IV. je odlučio da koncil nastavi s radom na Uskrs 1561. godine. Iako

¹⁴⁰ *Povijest Vatikana*, str. 224.-226.

¹⁴¹ *Sveci i grešnici – povijest papa*, str. 169.

se tek 18. I. 1562. godine povela rasprava, zasjedanje se počelo odvijati puno brže, nego prijašnjih godina. Prvi puta su utvrđene sve točke sakramentalne teologije i donesene brojne disciplinske mjere poput dekreta o obveznoj rezidenciji biskupa, o obrazovanju svećenika, o sjemeništima, o uvjetima imenovanja kardinala i biskupa, o biskupijskim sinodama, o pastoralnim posjetima, o propovijedanju itd. Određeni broj problema poput katekizma, problem Reda mise i liturgijskih knjiga, problem indexa prebačeni su u nadležnost pape, koji je trebao osigurati primjenu koncilskih dekreta. Tridentski koncil, devetnaesti opći, zaključen 5. XII. 1563. godine, obnovio je Crkvu na njenim tradicionalnim temeljima provodeći reformu na svim područjima bilo da je riječ o dogmi, moralu, disciplini ili kanonskom pravu, što potvrđuje u kakvom je lošem stanju zatekao crkvu, a širina obuhvaćenih i riješenih pitanja govori o njegovom značaju.¹⁴²

Tridentski koncil (1545.-1563.) trajao je s prekidima pet pontifikata, učinivši crkvu organiziranijom, svjesnijom svojih mana i prednosti, a provedbom njegovih odredbi protestantizam se prestao širiti.

4.6. ŠPANJOLSKO KOLONIJALNO CARSTVO

Namjera ovog potglavlja je pružiti uvid u španjolsko koloniziranje Amerike, proces započet za života Karla V. kada su ostvareni temelji španjolsko kolonijalnog carstva s druge strane Atlantskog oceana.

Španjolska osvajanja na američkom teritoriju su za razliku od portugalskih imala vrlo sustavan karakter. Već je drugo Kolumbovo putovanje, od 1493. – 1496. godine, a poduzeo ih je sveukupno četiri (1492.-1493., 1493.-1496., 1498.-1500. i 1502.-1504.), imalo karakter ekspedicije koje kao krajnju namjeru ima naseljavanje novo otkrivenih područja. U tom razdoblju ranih ekspedicija, koje se naziva i Kolumbovim razdobljem, iako tu spadaju i putovanja u kojima on nije sudjelovao za boravka u Španjolskoj, naseljavaju se Antilski otoci, prije svega Hispaniola, danas Haiti, zatim Jamajka, Kuba i Portoriko. S vremenom se prešlo na kopneni dio novo otkrivenog kontinenta uz Karipsko more, srednju Ameriku i dio oko Panamskog kanala, gdje je Vasco Núñez de Balboa stigao na obalu Tihog oceana, pošto je na atlantskoj obali osnovao grad Darién 1513. godine.¹⁴³ U doba otkrića, na dijelu kontinenta koji su Španjolci počeli istraživati, prisvajati i naseljavati, nalazila su se dva velika središta pretkolumbovske civilizacije koja su se isticala snažnom i stabilnom organizacijom, te mnogi

¹⁴² *Povijest Vatikana*, str. 226.-227.

¹⁴³ *Svjetska povijest modernog doba*, str. 29.

narodi na različitim stupnjevima tehnološkog i društvenog razvoja koji su bili u inferiornom odnosu prema carstvima Azteka i Inka. Stoga ni ne čudi da su Španjolci napali prvo te dvije civilizacije već nakon nekoliko godina istraživanja kontinenta, te da su nakon njihovog pokoravanja upravo ona postala temelj španjolske prevlasti koja će potrajati stoljećima.¹⁴⁴ Dok su se Portugalci u Brazilu susreli s lovačko-sakupljačkim kulturama, koje su se ponekad bavile poljoprivredom i koje nisu imale niti jedno obilježje razvijenog društva, pa niti gradove, Španjolci su naišli na narode na visokom stupnju razvoja, spomenute Azteke i Inke, čija su područja bila gusto naseljenja. U početku se njihovo pokoravanje odvijalo neovisno o odlukama španjolskog dvora, pod vodstvom „conquistadores“, nemilosrdnih osvajača.¹⁴⁵

S Kube, novog španjolskog sjedišta, koje je već 1515. godine zamijenilo Hispaniolu zbog svoje blizine kontinentu su krenule dvije ekspedicije koje je odobrio kubanski guverner Velázquez, prva 1517. godine pod vodstvom Francisca Hernándeza, druga 1518. godine pod vodstvom Juana de Grijalva. Slijedeće godine je poslana nova ekspedicija pod vodstvom Hernána Cortésa (1485. – 1547.) koji je žurno otplovio 10. II. 1519. godine jer je Cortésov angažman nakon nekoliko dana bio otkazan. Ekspedicija je brojila 11 brodova, 550 vojnika i 16 konja. Prvo se iskrcao na poluotoku Yucatánu, gdje je pronašao preživjele iz prve ekspedicije koji će mu kasnije poslužiti kao prevoditelji, zatim se iskrcao na San Juan de Ulloa, osnovao grad Villa Rica de Veracruz, proglasio gradskim vijećnikom, guvernerom i zapovijednikom Nove Španjolske, te je na kraju zapalio svoje brodove kako bi spriječio povratak članova svoje ekspedicije i nastavio prema Tenochtitlánu, povećavajući svoju vojsku Indijancima koji nisu bili nezadovoljni aztečkom vlašću. U Cholulu, svetom gradu Tolteka i Azteka, počinio je pokolj kako bi spriječio zavjeru, a nakon toga se odazvao pozivu aztečkog cara Montezume II. koji ga je pozvao na svoj dvor u Tenochtitlánu. Montezuma II. se u potpunosti pokorio Hernánu Cortésu, koji ga je čak zarobio u vlastitom gradu, pa je zbog toga izbila pobuna u prijestolnici.¹⁴⁶ Tijekom sukoba, 30. VI. 1520. godine, u tzv. „žalosnoj noći“ (noche triste), Montezuma je smrtno ranjen, a Cortés je prilikom povlačenja uzrokovao smrt velikog broja Azteka. No, sukob nije prekinut pobunom, već su se Španjolci 1521. godine vratili u Tenochtitlán, potpuno ga razorivši nakon dugotrajne opsade, a na njegovom mjestu je Cortés dao podići novi grad, današnji Ciudad de México. Aztečko carstvo je osvojenom u vrlo kratkom roku od svega dvije godine i s malim brojem ljudi, što pokazuje razinu inferiornosti aztečke civilizacije prema europskoj, u ovom slučaju prema Španjolcima. Španjolski dvor nije mogao intervenirati u tako

¹⁴⁴ *Povijest 8. Humanizam i renesansa, doba otkrića*, str. 289.

¹⁴⁵ *Svjetska povijest modernog doba*, str. 29.

¹⁴⁶ *Povijest 8. Humanizam i renesansa, doba otkrića*, str. 291.-292.

kratko roku i kazniti Cortésa za neposluh prema kubanskom guverneru Velázquezu, iako je Karlo V. poslao ekspediciju isključivo s tim zadatkom, već je mogao samo priznati konkvistadora za generalnog zapovijednika Nove Španjolske, kako se tada nazivalo osvojeno Aztečko Carstvo.¹⁴⁷ Hernána Cortésa je istisnuo Antonio de Mendoza, postavši prvim potkraljem Nove Španjolske 1535. Godine, a Cortés se vratio u Španjolsku gdje je i umro 1547. godine, u 62. godini života.¹⁴⁸

Cortésov primjer je ubrzo imitirao drugi poznati konkvistador, bivši čuvar svinja iz Estramadure Francisco Pizzaro (1471./1475. – 1541.). Pizzaro je bio sudionik Balboine ekspedicije koja je došla do Tihog oceana, a nakon toga se nastanio u Panami, gdje je i doznao za Cortésove pothvate. No, Pizzaro se okrenuo prema Peruu, odnosno carstvu Inka u južnoj Americi. Iako njegove ekspedicije između 1524. i 1528. godine nisu imale uspjeha, unutarnja previranja u carstvu Inka će omogućiti njegovo lakše osvajanje u budućnosti. Umirući car Inka je 1525. godine svoje carstvo podijelio na dva dijela od kojih je jedan dio pripao zakonitom sinu Huascaru, a drugi izvanbračnom sinu Atahualpi, što je uzrokovalo građanski rat u kojem je pobjedu odnio Atahualpa. Nakon neuspjele ekspedicije 1528. godine Pizzaro se vratio u Španjolsku sa zlatom kojeg se dokopao tijekom ekspedicije, a car Karlo V. ga je imenovao vođom nove ekspedicije obećavši mu titulu guvernera u zemljama koje osvoji. Ekspedicija koje krenula 1530. godine brojala je 180 vojnika i 27 konja, a tek 1532. godine se susrela s Inkama, kada je Atahualpa i zarobljen. Iako su za njegovu otkupninu skupljene velike količine zlata i srebra (prema zahtjevima Španjolaca morali su ispuniti dvije sobe u potpunosti), Atahualpa je ipak ubijen. Slijedeće godine Pizzaro je ušao u prijestolnicu Cuzco, a osvajanje je dovršeno tek 1535. godine. Po uzoru na Hernána Cortésa, Pizzaro je dao sagraditi Limu. Posljednje uporište Inka, planinsku utvrdu Machu Picchu, podignutu na najvišem dijelu istočnih Andi, iznad doline Urubambe, iako udaljeno samo 70 km od Cuzca, tek je 1911. godine otkrio američki istraživač Hiram Bingham.¹⁴⁹

Radi spječavanja sukoba između Portugala i Španjolske, prvih kolonijalnih sila, prilikom osvajanja novih područja u Americi, papa Aleksandar VI., rodom Španjolac, izdao je 1493. godine bulu *Inter Coetera*, kojom se Španjolskoj priznaje pravo da legitimno zavlada „otkrivenim“ zemljama i onima koje se tek „trebaju otkriti“. Kako su odredbama ove bule Portugalci bili oštećeni, zaprijetili su Španjolcima da će im zabraniti plovidbu u portugalskim vodama, što je dovelo nakon mukotrpnih pregovora do sporazuma. Ugovorom iz Tordesillasa,

¹⁴⁷ *Svjetska povijest modernog doba*, str. 30.

¹⁴⁸ *Povijest 8. Humanizam i renesansa, doba otkrića*, str. 293.

¹⁴⁹ *Svjetska povijest modernog doba*, str. 30.-31.

koji je potpisan 7. VI. 1494. godine, pogranična crta (*raya* ili aleksandrijska crta) smještena je 370 lega (1480 – 1850 km) zapadno od otoka Capo Verde, što je omogućilo Portugalcima da ponovno steknu Brazil koji su izgubili odredbama bule *Inter Coetera*.¹⁵⁰

Osvajanja na američkom kontinentu ne bi dala rezultata da se nije umješao španjolski dvor. Kako bi smirio međusobne sukobe među konvistadorima (Francisco Pizzaro je bio žrtva urote 1541. godine) dvor je 1535. godine osvojena područja podijelio u dva potkraljevstva: Novu Španjolsku (Nueva España), koja je obuhvaćala sadašnji Meksiko i Srednju Ameriku, te Novu Kastilju (Nueva Castilla), koja se prostirala na području Perua i Anda sve do današnje Argentine.¹⁵¹ Svakako treba napomenuti da je od španjolskih kraljevstava, Kastilja bila jedina koja je sudjelovala u kolonizaciji, potpuno isključivši drugo kraljevstvo, Aragon, koje je bilo zaokupljeno europskim prilikama. Kako Kastilja sigurno nije bila u početku sposobna samostalno upravljati američkim ekspedicijama i osvojenim područjima, osnovana je u Sevilli - luci na Atlantskom oceanu, koja je bila jedina luka u koju su dolazili ljudi i trgovci za Ameriku i iz Amerike – „Casa de Contratación“ (Kuća za promet), koja je organizirala trgovinu, proširivala ovlasti, ubirala porez na robu te je postala opći arhiv za Ameriku i škola za kartografiju i pomorsko obrazovanje. Karlo V. je 1524. godine utemeljio „Kraljevsko i vrhovno vijeće za Indiju“, instituciju koja je imala nadzor nad svim kolonijalnim poslovima.¹⁵² Vlast potkralja, koji je biran na mandat od tri godine, bila je ograničena posebnim organima, tzv. *audiencias*, koji su čuvali prava centralne vlasti iz Španjolske, s kojom su se izravno dopisivali preko spomenutog „Kraljevskog i vrhovnog vijeća za Indiju“.

Postupnom organizacijom kolonijalne vlasti formirale su se ustanove, koje su brinule o dobavljanju radne snage za iskorištavanje prirodnih resursa osvojenih područja te koje su brinule o širenju katoličke vjere. U početku je svaki Španjolac imao određen broj radnika (*repartimiento*), domicilnog porijetla, koji su obavljali sve poslove na posjedu, no ubrzo je ovaj sustav zamjenjen novim, naziva *encomiende*, koji je više bio feudalnog karaktera. Osvojena zemlja je dana u posjed vojnicima—vlasnicima (*encomenderos*), koji su zajedno s komadom zemlje naslijedili ujedno i starosjeditelje koji su na njoj živjeli. Vlasnik ih je morao uzdržavati i odgajati u duhu kršćanske vjere, a za uzvrat je imao pravo da iskorištava njihovu radnu snagu. Encomienda, iako je ispunila potrebu za radnom snagom i pobrinula se za pokrštavanje domicilnog stanovništva, ipak je legalizirala prisilan rad, i dovela do stvaranja novog tipa ropstva, koje će biti još pojačano uvozom robova iz Afrike.

¹⁵⁰ Povijest 8. Humanizam i renesansa, doba otkrića, str. 296.

¹⁵¹ Svjetska povijest modernog doba, str. 31.

¹⁵² Povijest 8. Humanizam i renesansa, doba otkrića, str. 307.

Protiv iskorištavanja pobunili su se svećenici misionari. Najpoznatiji među njima je bio Bartoloméo de Las Casas (1474. – 1566.), zvan „Apostol Indije“, koji je 1552. godine objavio spis *Brevissima relación de la destrucción de las Indias* (*Kratak izještaj o uništenju Indijanaca*). U njemu je oštro usudio ponašanje Španjolaca prema Indijancima, a koje je doprinjelo razvoju „Crne legende“ (*Leyenda negra*) koja je optuživala Španjolce da su masovno mučili, silovali i ubijali Indijance.¹⁵³ Iako su u Španjolskoj vođene opširne rasprave o ustroju vlasti u novoosvojenim zemljama te o odnosu prema domicilnom stanovništvu, političko-društveni sustav koji je uveden odmah nakon osvajanja potrajati će cijelo XVI. stoljeće.

Budući da je nakon početnih osvajačkih ekspedicija konkvistadora nastupio period sustavne kolonizacije Amerike uvođenjem političko-društvenog sustava, može se pretpostaviti da je španjolski dvor, iako zauzet europskim prilikama, ipak pridavao važnost novootkrivenim i osvojenim zemljama u Americi. Potvrdu možemo pronaći u imenovanju raznih ekspedicija od strane španjolskog dvora (Pizzarovu ekspediciju je osobno imenovao car Karlo V.), zatim u davanju povlastica bogatim europskim obiteljima za iskorištavanje prirodnih bogatstva koloniziranih područja (car Karlo V. je osobno potvrdio povlastice obitelji Fugger i Welser), kao i u uspostavi društveno-političkog poretka. Ovi primjeri potvrđuju da je španjolska kruna, kao i njezin nositelj, Karlo, izravno utjecala na razvoj prekooceanskih prilika. Iako su za Karlove vladavine postavljeni temelji španjolske kolonizacije Amerike, razdoblje njegove vladavine se ne poklapa s vremenom kada su se počeli javljati prvi rezultati kolonizacije, u obliku gospodarskog iskorištavanja osvojenih područja.

4.7. ABDIKACIJA I SMRT CARA KARLA V.

U ovom poglavlju prikazati ću sam čin abdikacije, kao slom Karlova imperijalnog sna o univerzalnom carstvu ujedinjenom u kršćanstvu, koji je bio uzrokovan carskom baštinom koju je, kako je i sam uvidio pred kraj vladavine, naslijedio kao breme, a ne kao prednost za ostvarivanje svoje ideje.

Car Karlo V. se 1555. godine odrekao moći koju je do tada uporno gradio, širio i čuvao dva desetljeća. Čin primopredaje vlasti izvršen je postupno u više etapa. Prvo je Napuljsko kraljevstvo i Milansko vojvodstvo prepustio sinu Filipu 25. X. 1555. godine.¹⁵⁴ Budući da je Karlo V. bio rođen u Nizozemskoj, odlučio je čin primopredaje vlasti u toj zemlji objaviti u Bruxellesu, gdje je službeno dao izjavu o prepuštanju vlasti nad Nizozemskom sinu Filipu.

¹⁵³ *Svjetska povijest modernog doba*, str. 31.

¹⁵⁴ *Povijest 8. Humanizam i renesansa, doba otkrića*, str. 478.

Prema svjedočanstvima, Karlo je ganut suzama napustio skupštinu naslonjen na rame mladog plemića Vilima Oranskog, kasnije poznatog kao Vilim Šutljivi.¹⁵⁵ U siječnju 1556. godine završio je sam čin abdikacije, tako što je vlast nad Kastiljom, Aragonom, Sicilijom i bogatim američkim kolonijama prepustio sinu Filipu, ostavivši bratu Ferdinandu nasljedne habsburške zemlje i carsko dostojanstvo. Na taj način je podijelio svoju golemu državu na dva dijela koja se više nisu mogla ujediniti. Abdikacija Karla V. obilježila je slom njegove politike i kraj sna o univerzalističkoj monarhiji ujedinjenoj u kršćanstvu. Iako je inzistirao na ostvarivanju univerzalne monarhije ujedinjenjem svih naroda, car Karlo V. je ipak otkrio, unatoč golemim naporima, nemogućnost da pod svojom vlašću drži ujedinjenima odveć različite narode, koji su usto bili previše udaljeni.¹⁵⁶

No, teritorijalna razjedinjenost, kao i različitost naroda koji su činili njegovo carstvo nisu bili jedini uzroci propasti njegove imperijalne ideje. Car Karlo V. nije se mogao suprostaviti duhu vremena, koji se manifestirao u vjerskim, društvenim i političkim procesima, koji su izravno onemogućili ostvarivanja njegove ideje. U pogledu vjerskih procesa, pojava i potvrda reformacije je poništila ideju univerzalne monarhije ujedinjene u kršćanstvu. U pogledu društvenih procesa, seljački rat i pobuna vitezova su u prvi plan stavili nesređene društveno-ekonomske procese, koji će za posljedicu imati pojave novih seljačkih buna. U pogledu političkih procesa, car Karlo V. nikad nije uspio zaustaviti decentralizaciju carstva, već se njezin razvoj za vrijeme njegove vladavine nastavlja. Ova tri procesa, koja su se međusobno nadopunjavala, su postala Karlu prevelika prepreka za savladati.

Godine 1555. Carstvo je ponovno postalo njemačko. Posljedica propasti imperijalnog modela bilo je premještanje Njemačke i Italije na rubove europske povijesti, a time i svjetske, čiji su odsad glavni protagonisti bile Španjolska, Francuska i Engleska, monarhije, odnosno carstva u modernom smislu riječi.¹⁵⁷

Nakon abdikacije Karlo se povukao u Kastilju, daleko od europskih i svjetskih zbivanja, razočaran što nije znao zaustaviti protestantski pokret, što nije jače pritisnuo svog dugogodišnjeg protivnika Francusku i što nije zaustavio prijeteći prodor Osmanlija. U tišini Yuste proveo je posljednje godine života sve do svoje smrti 21. IX. 1558. godine.

¹⁵⁵ *Povijest Europe*, str. 283.

¹⁵⁶ *Povijest 8. Humanizam i renesansa, doba otkrića*, str. 478.-479.

¹⁵⁷ Isto, str. 526.-527.

4.8. CAR KARLO V. I HRVATI

Hrvatska tada u sklopu Ugarsko-hrvatskog kraljevstva bila je sastavni dio Svetog Rimskog Carstva, odnosno barem austrijskog dijela habsburške carske baštine, kojim je vladao Ferdinand jer je nakon raspodjele vlasti u Wormsu 1521. godine, Ferdinand dobio austrijske zemlje i Würtemberg, dok je Karlu pripalo sve ostalo. Stoga je svrha ovog poglavlja pokazati veze koje su postojale između cara Karla V. i Hrvata.

Španjolska grana Habsburgovaca iako je bila udaljena od hrvatskih krajeva, ipak je uspostavila prisne odnose s Dubrovačkom Republikom, kojoj je Karlo tijekom čitave vladavine bio zaštitnik, a to je pokazao već 1518. godine kada joj je potvrdio sve povlastice, što je bilo iznimno važno zbog trgovine s Napuljskim kraljevstvom. Od tridesetih godina dubrovački brodovi su sudjelovali u španjolsko-genoveškim flotama u borbi protiv Osmanlija, npr. pri osvajanju Tunisa 1535. godine ili pri neuspjeloj ekspediciji protiv Alžira šest godina poslije. S obzirom na vazalni položaj Dubrovačke Republike prema Osmanskom Carstvu, savezništvo sa Španjolskom, koliko korisno je ujedno moglo biti i pogubno pa je vješta dubrovačka diplomacija uspjela ishoditi od Karla V. odluku da više ne poziva njihove brodove u svoju ratnu službu. No, to nije spriječilo određen broj dubrovačkih kapetana da u privatnom aranžmanu sudjeluju u pothvatima Španjolaca, a to je bilo olakšano činjenicom da su mnogi trgovački brodovi već bili u španjolskoj službi što im je otvaralo pristup novim tržištima te da je trgovačke brodove bilo lako pretvoriti u ratne. Ponekad su španjolski admirali, kao slavni Andrea Doria, silom uključivali dubrovačke brodove u svoje flote. S druge pak strane, Karlo V. je Dubrovnik uvijek uzimao pod svoju zaštitu, kao npr. kada su za mletačko-osmanskog sukoba, između 1538. – 1540. godine, Mlečani pokušali zauzeti Dubrovačku Republiku.¹⁵⁸

Svakako bih spomenuo i priču od zlatnom dvoglavom orlu cara Karla V. kojeg je car poklonio franjevačkom samostanu na Trsatu 1536. godine. Privjesak je izrađen u obliku dvoglavog orla, od masivnog zlata, ukrašen je s osam rubina, četiri dijamanta, smaragdom i velikim baroknim biserom. Rijedak je primjer nakita iz XVI. stoljeća. Prema predaji, papa Pavao III. je izdao 10. IV. 1536. godine povelju kojom potvrđuje stara prava trsatskom samostanu, dok je car Karlo V. kao dar priložio spomenuti privjesak, a smatra se da je privjesak i povelju preuzeo, te na Trsat donio izaslanik Petra Kružića, koji je za svog boravka u Rimu (17. IV. 1536. godine) tražio pomoć od pape za obranu Klisa. Zlatni dvoglavi orao čuva se i dan danas u

¹⁵⁸ Neven Budak, Mario Strecha, Željko Krušelj, *Habsburzi i Hrvati*, Srednja Europa, Zagreb, 2003., str. 32.-33.

franjevačkom samostanu na Trsatu i smatra se da je djelo Benvenuta Cellinija (1500. – 1571.), jednog od najslavnijih zlatara svih vremena.¹⁵⁹

Ta dva primjera nam pokazuju da su se Hrvati, iako na rubu carstva, tada već pod upravom Karlova brata Ferdinanda, nalazili u sferi Karlovih interesa.

¹⁵⁹ Igor Žic, Zlatni dvoglavi orao cara Karla V., Sušačka revija, broj 19., Trsat, 2011., str. 107.-114.

5. ZAKLJUČAK

Prilikom odabira teme diplomskog rada moje poznavanje sadržaja, kojemu ću se posvetiti, svakako nije bilo opširno kao kada sam proučio samu literaturu. Ono se moglo svesti na sadržaj, odnosno kazalo s početka rada. No, i to početno poznavanje osnovnih činjenica, obilježja i procesa, koji su se odvijali tijekom njegova života, uvjerali su me da se radi ne samo o vrlo važnom već i o zanimljivom razdoblju povijesti. Karlova veličina, poduprta znatiželjom, stvorili su želju da ovaj diplomski rad pruži što je moguće cjelovitiji uvid u Karlov život.

Pripremajući diplomski rad uvjerio sam se u veličinu cara Karla V., neovisno o kontekstu iz kojeg se promatra njegova uloga, a koja mu se neosporno pripisuje gdje god se spominje njegovo ime. Car Karlo V. uistinu spada među značajnije ličnosti ne samo europske, već i svjetske povijesti. Iako djeluje kao smišljeni, umjetni produkt svojih prethodnika, u čijem se liku i djelu ne spaja samo više europskih dinastija nego i kulturnih utjecaja. Karlo se tijekom cijelog svog života trudio osloboditi toga bremena. Pod bremenom, ovdje prvenstveno mislim na svu teritorijalnu baštinu koju je naslijedio, kao i na sve kulturne utjecaje naroda koje je dobio pod svoje žezlo. No, ova baština, odnosno to breme koje je naslijedio, ujedno ga je i uništilo. Ono je to koje je slomilo pretpostavku njegovog imperijalnog modela o univerzalnoj monarhiji ujedninjenoj u kršćanstvu. Njegova ideja jednostavno nije bila u skladu s vremenom u kojem je živio. Rastrojen na više strana, nikad se osobno nije mogao posvetiti niti jednom problemu svoje goleme države. U francusko-carskom sukobu je tražio izgovor što nije mogao energičnije djelovati po pitanju reformatorskog pokreta. U to malo vremena što je posvetio reformaciji, ako promatramo u odnosu na vrijeme i pažnju koja je utrošena na sukob s Francuskom, Karlo je tražio izgovor što nije mogao okončati sukob na Apeninskom poluotoku. Zajedno ova dva procesa, koja su se paralelno odvijala tijekom njegova života, su ga onemogućila da ojača utjecaj titule koju nosi, da uvede red u područja kojima vlada. Proces koji su se odvijali tijekom njegove vladavine, bilo vjerski, bilo društveni, bilo politički, su jednostavno bili jači od njega, a njemu je preostalo samo da gleda kako se njegov san ruši. Stoga sam mišljenja, da je to breme, koje je naslijedio, on osobno pred kraj svoga života prezirao jer kako drugačije shvatiti njegov čin abdikacije, nego kao predaju u ostvarivanju svoga sna.

Nadam se da je ovaj diplomski rad pružio sažet uvid u Karlov život na osnovu dostupne literature, te da je poslužio kao prikaz veličine cara Karla V.

6. POPIS LITERATURE

1. Bertoša, Slaven, *Svjetska povijest modernog doba*, Profil International, Zagreb, 2004.
2. Beest Holle, Gérard du ry, *Velika ilustrirana povijest svijeta*, 11.svz., Otokar Keršovani, Rijeka, 1977.
3. Bleicken, Jochen, *Povijest svijeta* II.dio, Marjan tisak, Split, 2005.
4. Braudel, Fernand, *Sredozemlje i sredozemni svijet u doba Filipa II.*, 2.sv., Antibarbarus, Zagreb, 1998.
5. Budak, Neven, Strecha, Mario, Krušelj, Željko, *Habsburzi i Hrvati*, Srednja Europa, Zagreb, 2003.
6. Carpentier, Jean, Lebrun, François, *Povijest Francuske*, Barbat, Zagreb, 1999.
7. Dirlmeier, Ulf, Gestrich, Andreas, Herrman, Ulrich, Hinrichs, Ernst, Kleßmann, Christoph, Reulecke, Jürgen, *Povijest Njemačke*, Barbat, Zagreb, 1999.
8. Duffy, Eamon, *Sveci i grešnici – povijest papa*, Otokar Keršovani, Rijeka, 1998.
9. Goldstein, Ivo, Grgin, Borislav, *Europa i Sredozemlje u srednjem vijeku*, Novi liber, Zagreb, 2008.
10. Gottschalk, Louis, MacKinney, Loren C., Pritchard, Earl H., *Historija čovječanstva – kulturni i naučni razvoj - Temelji modernog svijeta*, 4.sv. 2.knj., Naprijed, Zagreb, 1974.
11. Mercier, Jacques, *Povijest Vatikana*, Barbat, Zagreb, 2001.
12. Noël, Jean-François, *Sveto Rimsko Carstvo*, Barbat, Zagreb, 1998.
13. Pirenne, Henri, *Povijest Europe od seobe naroda do XVI. stoljeća*, Marjan tisak, Split, 2005.
14. *Povijest 7. Razvijeni srednji vijek*, Jutarnji list, Zagreb, 2008.
15. *Povijest 8. Humanizam i renesansa, doba otkrića*, Jutarnji list, Zagreb, 2008.
16. *Povijest 9. Počeci novoga doba (16.stoljeće)*, Jutarnji list, Zagreb, 2008.
17. Procacci, Giuliano, *Povijest Talijana*, Barbat, Zagreb, 1996.
18. Roberts, John Maddox, *Povijest Europe*, Agm, Zagreb, 2002.
19. Žic, Igor, *Zlatni dvoglavi orao cara Karla V.*, Sušačka revija, broj 19., Trsat, 2011.

7. PRILOZI

Slika 1. Car Karlo V.

Slika 2. Španjolski posjedi u vrijeme vladavine Karla V.

Slika 3. Sveto Rimsko Carstvo u vrijeme vladavine Karla V.

Slika 4. Posjedi habsburške obitelji u vrijeme abdikacije cara Karla V.

Slika 5. Papa Hadrijan VI.

Slika 6. Papa Lav X.

Slika 7. Papa Klement VII.

Slika 8. Papa Pavao III.

Slika 9. Martin Luther

Slika 10. Franjo I.

Slika 11. Henrik II.

Slika 12. Car Karlo V.

Slika 13. Abdikacija cara Karla V.

Slika 14. Filip II.

Slika 15. Hernán Cortés

Slika 16. Francisco Pizzaro

Slika 17. Zlatni dvoglavi orao cara Karla V. poklonjen franjevačkom samostanu na Trsatu 1536. godine.

Slika 18. Plus ultra (lat. "još dalje") je nacionalno geslo Španjolske dobiveno od osobnog gesla Karla V.

POPIS PRILOGA

Slika 1. Car Karlo V.

Izvor: http://www.spainthenandnow.com/spanish-history/carlos-charles-v-politics/default_85.aspx

Slika 2. Španjolski posjedi u vrijeme vladavine Karla V.

Izvor: http://www.spainthenandnow.com/spanish-history/carlos-charles-v-politics/default_85.aspx

Slika 3. Sveto Rimsko Carstvo u vrijeme vladavine Karla V.

Izvor: <http://www.zonu.com/fullsize-en/2009-11-13-11032/Germany-at-the-Accession-of-Charles-V-in-1519.html>

Slika 4. Posjedi habsburške obitelji u vrijeme abdikacije cara Karla V.

Izvor: <http://europeanhistory.boisestate.edu/reformation/germany/charlesv.shtml>

Slika 5. Papa Hadrijan VI.

Izvor: <http://www.lessing-photo.com/dispimg.asp?i=26040345+&cr=1&cl=1>

Slika 6. Papa Lav X.

Izvor: <http://www.newliturgicalmovement.org/2010/07/raphael-in-sistine-chapel-unique.html>

Slika 7. Papa Klement VII.

Izvor: <http://www.backtoclassics.com/gallery/sebastianodelpiombo/popeclementvii/>

Slika 8. Papa Pavao III.

Izvor: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Titian_-_Pope_Paul_III_-_WGA22962.jpg

Slika 9. Martin Luther

Izvor: http://arthistory.about.com/od/from_exhibitions/ig/cranach_stadel/lce1107_17.htm

Slika 10. Franjo I.

Izvor: <http://vcrfl.wordpress.com/tag/francis-i-of-france/>

Slika 11. Henrik II.

Izvor: <http://www.novilist.hr/Sci-Tech/Znanost/Identificirana-glava-francuskog-kralja>

Slika 12. Car Karlo V.

Izvor: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Titian_-_Charles_V_Standing_with_His_Dog_-_WGA22946.jpg

Slika 13. Abdikacija cara Karla V.

Izvor: <http://www.backtoclassics.com/gallery/fransiifrancken/allegoryontheabdicationofemperorcharlesvinbrussels/>

Slika 14. Filip II.

Izvor: <http://www.numizmatyczny.pl/html/1778.html>

Slika 15. Hernán Cortés

Izvor: http://en.wikipedia.org/wiki/Hern%C3%A1n_Cort%C3%A9s

Slika 16. Francisco Pizarro

Izvor: http://althistory.wikia.com/wiki/Francisco_Pizarro_%28Vicu%C3%B1a_of_the_East%29

Slika 17. Zlatni dvoglavi orao cara Karla V. poklonjen franjevačkom samostanu na Trsatu 1536. godine.

Izvor: <http://www.trsat-svetiste.com/fotogalerijariznica/fotogalerija.html>

Slika 18. Plus ultra (lat. "još dalje") je nacionalno geslo Španjolske dobiveno od osobnog gesla Karla V.

Izvor: <http://plcarmona.blogia.com/2009/061401-plus-ultra.php>